

Univerzita Hradec Králové
Filozofická fakulta
Katedra filozofie a společenských věd

Jean-Jacques Rousseau a jeho pojetí svobody

Bakalářská práce

Autor: Petra Tomková
Studijní program: B 6101 Filozofie
Studijní obor: Filozofie a společenské vědy
Vedoucí práce: Mgr. et Mgr. Michal Rigel

Hradec Králové, 2019

Zadání bakalářské práce

Autor:	Petra Tomková
Studium:	F15BP0074
Studijní program:	B6101 Filozofie
Studijní obor:	Filozofie a společenské vědy
Název bakalářské práce:	Jean - Jacques Rousseau a jeho pojetí svobody
Název bakalářské práce AJ:	Jean - Jacques Rousseau and his concept of freedom

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Cílem bakalářské práce je zachytit různá pojetí svobody, která se postupně objevovala v dějinách moderní politické filozofie. Konkrétně půjde o popis koncepce svobody J. J. Rousseaua a představení pozdějších alternativních konceptů v podání liberálních myslitelů I. Berlina (tj. pozitivní a negativní) a J. S. Milla (tj. sféra soukromá a sféra veřejná). Práce se bude soustředit na uvedení základních rozdílů ve vnímání svobody od uvedených autorů a předložení argumentace, kterou z nich lze považovat za nejpřesvědčivější.

1. BAUM, Bruce. Rereading Power and Freedom in J.S. Mill. University of Toronto Press 2000. 2. ROUSSEAU, Jean-Jacques. Rozpravy. Svoboda 1978. 3. ROUSSEAU, Jean-Jacques. Emil čili O vychování. Fr. Bayer 1889. 4. ROUSSEAU, Jean-Jacques. O společenské smlouvě. Aleš Čeněk 2002. 5. BAUMAN, Zygmunt. Svoboda. Argo 2003. 6. HAVLÍČEK, Aleš. Svoboda od antiky po současnost. Univerzita J.E.Purkyně 2013. 7. SIMPSON, Matthew. Rousseau's Theory of freedom. Continuum 2006. 8. WOKLER, Robert. Rousseau And Liberty. Manchester University Press 1995. 9. BERLIN, Isaiah. Čtyři eseje o svobodě. Prostor 1999 10. SWIFT, Adam. Politická filozofie. Portál 2005 11. MILL, Stuart John. O svobodě. Iris 1995

Garantující pracoviště:	Katedra filosofie a společenských věd, Filozofická fakulta
Vedoucí práce:	Mgr. et Mgr. Michal Rigel
Oponent:	Mgr. et Mgr. Jan Černý, Ph.D.
Datum zadání závěrečné práce:	20.12.2017

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala pod vedením vedoucího bakalářské práce samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne

Anotace

TOMKOVÁ, PETRA. *Jean-Jacques Rousseau a jeho pojetí*. Hradec Králové: Filozofická fakulta, Univerzita Hradec Králové, 2019, 53 s. Bakalářská práce.

Bakalářská práce se zaměřuje převážně na Rousseauovo pojetí svobody. V práci jsou popsány termíny jako liberalismus či svoboda, kdy je na svobodu nahlíženo v obecné rovině. Tyto pojmy jsou nápomocny k rychlejšímu pochopení tématu. U Jean-Jacques Rousseaua začíná svoboda popisem přirozeného stavu, kde se pomocí pojmů jako obecná vůle či společenská smlouva dostává k jádru své koncepce svobody. Jean-Jacques Rousseau bude dán do konfrontace s dvěma představiteli liberálního pojetí svobody, jimiž jsou John Stuart Mill a Isaiah Berlin. U prvního se práce orientuje především na jeho dílo *O svobodě*, z něž je patrné jeho chápání daného pojmu coby ochrany individuální svobody jedince. Druhým představitelem je Isaiah Berlin, který je znám pro svá dvě pojetí svobody, která jsou v práci rozpracována. Práce se mimo jiné také zaměřuje na kritiku Isaiaha Berlina a tím popisuje možné další koncepce svobody.

Klíčová slova: svoboda, liberalismus, Jean-Jacques Rousseau, John Stuart Mill, Isaiah Berlin

Annotation

TOMKOVÁ, PETRA. *Jean-Jacques Rousseau and his concept of freedom*. Hradec Králové: Faculty of Arts, University of Hradec Králové, 2019, 53 pp. Bachelor Degree Thesis.

The subject of this bachelor's thesis focuses on Jean-Jacques Rousseau's concept of freedom. Liberalism and liberty are being explored as an introduction to the topic. Jean-Jacques Rousseau describes the state of nature, the general will and social contract to develop his concept of freedom. His point of view is challenged by liberal thinkers, John Stuart Mill, and Isaiah Berlin. The thesis studies philosophical work *On Liberty*, written by the former, where John Stuart Mill emphasizes the importance of inviolable sphere of the individual, whereas the latter introduces his *Two Concepts of Liberty*. Besides that, the thesis also criticizes Berlin's work and comes with other possible concepts of liberty.

Keywords: liberty/freedom, liberalism, Jean-Jacques Rousseau, John Stuart Mill, Isaiah Berlin

Poděkování

Touto cestou bych ráda poděkovala Mgr. et Mgr. Michalu Rigelovi za cenné rady a vřelou ochotu při zpracování této bakalářské práce.

OBSAH

1	ÚVOD	8
2	LIBERALISMUS	9
3	SVOBODA.....	11
3.1	POLITICKÁ SVOBODA	11
4	JEAN-JACQUES ROUSSEAU	14
4.1	SVOBODA A JEAN JACQUES ROUSSEAU	15
4.2	SOCIÁLNÍ NEROVNOST.....	16
4.3	ROVNOST A VLÁDNÍ USPOŘÁDÁNÍ.....	17
4.4	PŘIROZENÝ STAV.....	18
4.5	SPOLEČENSKÁ SMLOUVA	21
4.6	OBEČNÁ VŮLE	23
4.7	OTROCTVÍ.....	25
5	JOHN STUART MILL	30
5.1	LIBERALISMUS A MILL.....	31
5.2	UTILITARISMUS A MILL	32
5.3	SVOBODA	33
5.3.1	ESEJ <i>O SVOBODĚ</i> A POJETÍ SVOBODY	34
5.3.2	DALŠÍ DÍLO POJEDNÁVAJÍCÍ O SVOBODĚ.....	39
6	ISIAH BERLIN.....	40
6.1	DVA POJMY SVOBODY	42
6.1.1	NEGATIVNÍ SVOBODA.....	42
6.1.2	POZITIVNÍ SVOBODA	44
6.1.3	SROVNÁNÍ DVOU POHLEDŮ	46
6.2	BERLINOVA KRITIKA MILLA	47
6.3	KRITIKA BERLINA.....	47
6.3.1	FORMÁLNÍ SVOBODA / ÚČINNÁ SVOBODA.....	48
6.3.2	AUTONOMNÍ SVOBODA / SVOBODA NEZASAHOVÁNÍ TZN. MOHU DĚLAT TO, CO CHCI.....	49
6.3.3	SVOBODA JAKO PARTICIPACE / NEÚČAST	49
7	ZÁVĚR.....	50
8	POUŽITÉ ZDROJE	52
8.1	LITERATURA	52
8.2	INTERNETOVÉ ZDROJE.....	53

1 ÚVOD

V bakalářské práci se zabývám pojmem svoboda v liberální tradici politické filozofie. Budu se opírat především o esej *O společenské smlouvě* od Jean-Jacques Rousseaua, *O Svobodě* od J.S. Milla a zabývat se budu také knihou *4 eseje o svobodě* od Isaiaha Berlina. Tito autoři přispěli výrazným dílem k úvahám o svobodě. Cílem tedy je podat ucelený přehled koncepcí svobody tak, jak jej vnímali již zmínění myslitelé. A také mi půjde o zachycení rozdílů. Z historie je jasně patrné, že se jedná o pojem, o němž kolují rozporuplné, až dilematické představy. Nastíním zde historicky společenský kontext, neboť doba, v níž díla vznikala, měla také určitý dopad na konkrétní podobu svobody.

Práce je členěna do sedmi hlavních kapitol a několika podkapitol. Nejdříve vymezím pojem liberalismus, který považuji za důležité zmínit nejen proto, že všichni tři autoři s ním měli co do činění, ale také proto, že liberalismus je se svobodou velmi propojen. Hlavní hodnotou liberalismu je svoboda, není však jedinou. Dalšími hodnotami jsou například laissez-faire, ochrana soukromého vlastnictví, nebo třeba omezení role státu. Dále rozdělím liberalismus na klasický a moderní. Klasický liberalismus vystihuje potřebu minimálního státu neboli „nočního hlídače“, tedy minimální zasahování státu do svobod jedince, a potřebu chránit bezpečí. Tuto teorii rozepíší v kapitole o Isaiahu Berlinovi.

Poté vymezím pojem svoboda. Budu v úvodu mluvit obšírněji, protože svobodu lze pojímat nejen v politickém konceptu, nýbrž také z antropologického, sociologického a filosoficko-normativního hlediska. Otázky svobody velmi úzce souvisejí s otázkami omezení volního jednání, to znamená s kategoriemi moci, pravidel, legitimního a nelegitimního donucování. Svobodu omezuje zákon, za kterým stojí donucovací moc státu. Adam Swift v knize *Politická filozofie* rozšiřuje Berlinovo pojetí svobody o tři protiklady, čemuž se budu v této práci věnovat. V podkapitole vymezím politickou svobodu, neboť zmínění lidé se zabývali svobodou v politickém kontextu.

Čtvrtá kapitola je věnována Jean-Jacques Rousseauovi a jeho pojetí svobody. Vycházet budu především z knihy *Rozpravy*. Psát budu jak o Rousseauově vnímání svobody v přirozeném stavu, tak o svobodě ve společnosti poté, co se člověk z přirozeného stavu dostal. Za důležitou podkapitolu považuji tu s názvem *Obecná vůle*, která je nápomocná

k pochopení Rousseauovy teorie svobody. Za cíl si kladu, vysvětlit ji. Zanalyzuji některé hlavní pojmy jeho pojetí filozofie, kterým je například sociální nerovnost, společenská smlouva či otroctví.

V páté kapitole se soustředím na dalšího významného muže – Johna Stuarta Milla a jeho esej *O svobodě*. Mill v tomto díle prosazuje individualitu jedince, což v práci analyzuji. Dále se podívám na Millovo chápání liberalismu a jeho vliv utilitarismu. Na konci nastíním koncept svobody v další jeho knize *O poddanství žen*.

Šestá kapitola shrne Isaiaha Berlina, posledního muže, jehož koncept svobody analyzuji. V této části budu vycházet z Berlinova rozdělení pojetí svobody v eseji *Dva pojmy svobody* v díle *Čtyři eseje o svobodě*. A také prostřednictvím Adama Swiftha zdůvodním, proč není Berlinovo dichotomické rozdělení svobody tolik přesvědčivé.

V závěru pak shrnu cíle této práce, posoudím, zda se mi je podařilo naplnit, a dále porovnáím myšlenky Jean-Jacques Rousseaua, Johna Stuarta Milla a v neposlední řadě Isaiaha Berlina.

2 LIBERALISMUS

Liberalismus je slovo, pocházející z latinského *libertas* – svoboda. Zastánci tohoto filosofického proudu ctili svobodu, jako jednu z největších hodnot. Věřili, že liberalismus je jedna z hlavních politických hodnot, jehož kořeny sahají v Anglii až do 17. století. Ač snahy byly, tak ani tam se nepovedlo uplatnit všechny jeho nároky. Význam liberalismu je stejně nejednoznačný jako svoboda. Obecně platnou poučkou by mohla být doktrína, jež dle některých filozofů, mezi nimiž je i Rousseau, má víru v toleranci. Taktéž liberalismus káže úctu k individuální svobodě, a to především svobodě myšlení.¹

Liberalismus lze rozdělit na klasický, který se zabývá svobodou negativní a moderní liberalismus, který naopak zaujímá pohled pozitivní svobody. Klasické pojetí liberalismu dává důraz na svobodu osobní s minimálními zásahy ze strany státu. Jeho sloganem se stalo heslo *laissez-faire*, které pochází z francouzštiny by se dalo přeložit jako „nechat“

¹ DUROZOI, Gérard a André ROUSSEL. *Filozofický slovník*. Praha: EWA Edition, 1994. 352 s. ISBN 80-85764-07-5 s. 164

konat. Díky tomu měly být státní zásahy do hospodářství omezovány, jedincova role ve společnosti se měla posílit. V podstatě šlo o to, že občanské svobody jednotlivců měly být pod ochranou státu. Klasičtí liberálové byli velmi spojováni s přírodou a snažili se, aby zásahy do ní byly minimální. Vláda by měla mít za cíl chránit svobodu občanů. „Svoboda tvé pěsti končí na špičce mého nosu,“² tento citát od Johna Locka je klasický pro liberalismus. Cílem liberalismu bylo zajistit dostatek blaha pro všechny, a nejen vytyčených skupin.³ Program liberalismu je hodně spjat s vlastnictvím, konkrétně soukromým vlastnictvím výrobních prostředků, a vše ostatní z toho již vyplývá. Lidé brali otroctví za spravedlivé, a dokonce i užitečné, v paměti měli vryto dogma, že jedni jsou určeni od přírody ke svobodě, a druzí k otroctví. Takto uvažovali nejen páni, ba i zotročení lidé. Nejen že otroctví schvalovali, ale dokonce v něm spatřovali cosi dobrého. Jako příklad je uveden v podstatě bezstarostný život otroka, který se nemusí starat o obživu, neboť nejzákladnější potřeby mu obstará pán. Ke konci 18. století se liberalisté snažili zrušit nevolnictví, stejně jako otroctví Afroameričanů. S překvapením se objevilo několik hlasů proti, neboť nesvobodný člověk přece nepocítuje nesvobodu, a nedozrál ke svobodě a nevěděl by, jak s ní naložit, tak proč otroctví rušit. Skeptiky, mezi nimiž bylo i pár nevolníků, přesvědčil argument, že je mnohem efektivnější a výhodnější, aby vykonával práci člověk svobodný než ten, který je otrokem. Protože nesvobodný člověk nemá žádnou vyšší motivaci pracovat více, dělá jen tolik, co mu určí pán.⁴

Liberalismus se zasloužil o rovnost lidí před zákonem, nikoli o opravdovou rovnost. Protože rovnost jako taková mezi lidmi není. A liberalismus chtěl, aby se s lidmi zacházelo před zákonem rovně. Jsou dvě hlediska, která hovoří pro rovnost lidí před zákonem. Jedno je s dělníkem, který pracuje víc, je-li svobodný, kdy se hovořilo o důvodech proti nesvobodě lidí. Druhým aspektem je hledisko zachování společenského míru.⁵ Rovnost se se svobodou může dostat do vzájemného napětí. Zavedená rovnost se ocitá na pomyslném rozmezí, lze ji překonat, avšak za předpokladu, že bude porušena svoboda. V politice je rovnost myšlena v tom smyslu, že občané mohou aktivně

² GIBBS, Douglas V. The Right to Swing My Arms. *Canada Free Press* [online]. August 28, 2016 [cit. 2019-05-22]. Dostupné z: <https://canadafreepress.com/article/the-right-to-swing-my-arms>

³ VON MISES, Ludwig. *Liberalismus*. Praha: Liberální institut: Centrum liberálních studií: Ekopress, 1998. 186 s. ISBN 80-86119-08-4 s. 17

⁴ Tamtéž s. 29

⁵ Tamtéž s. 34

participovat ve veřejném životě. Předpokladem politické rovnosti je morální rovnost, která představuje egalitární východisko moderní (liberální) politické filosofie. Naproti liberalismu se staví socialismus, který vychází z Jean-Jacques Rousseaua.

3 SVOBODA

„Kdo získá přehled o nekonečných diskuzích o svobodě, o její povaze, o jejím významu a o její skutečnosti, ten musí připustit, že v otázce po ní vládne zmatek a nejasnost.“⁶ Jak je patrné z historie, jde o myšlenkovitě velmi komplikovaný pojem. Například v antice je možné nalézt mnoho filozofů, mezi něž lze zařadit Sokrata, Aristotela či Platóna a každý z nich měl na ni odlišný pohled. Když jsme již narazili na Platóna, můžeme zmínit, že svoboda se u něj pojí s naukou o idejích. Srovnám-li jeho myšlení s Rousseauovým, nalézám zde odlišnost. Platón tvrdí, že pokud člověk používá rozum, stává se svobodným, kdežto Rousseau se od této myšlenky odklání. Platón se svobodou pojí ideje, především dobro. Svobodu podle něj poznáme péčí o duši, jež je pro něj hodně důležitá, věří také na reinkarnaci. A právě od Platóna pochází výrok – „kdo se chová jako vepř, stane se vevěřem.“⁷ Jeho výrok tuto myšlenku shrnuje.

Často se lze střetnout s antagonistickými myšlenkovými tradicemi, mým cílem je tento pojem vymezit. Na svobodu se nedá aplikovat přesná definice, na níž by se všichni shodli. Zygmunt Bauman ve své knize *Svoboda* píše, že svoboda je pro nás cosi samozřejmého, jako vzduch, jenž dýcháme. Domníváme se, že povětšinou máme času hodně, jen ho neumíme správně využít.⁸ Karl Marx o nesvobodě hovoří jako o největším životním až smrtelném nebezpečí, pokud ztrácíme sami sebe. Protože největší svoboda je být tím, kým doopravdy jsme. Já však v práci zůstanu především v 18. století.

3.1 POLITICKÁ SVOBODA

Svoboda se staví v politice, nebo by se měla stavět na nejvyšší příčce. A proč? Protože pokud člověk žije ve svobodném prostředí, může dosáhnout naplnění životních cílů. Když

⁶ WEISCHEDEL, Wilhelm. *Skeptická etika*. Praha: Oikoymenh, 1999. 165 s. ISBN 80-86005-84-4 s. 83

⁷ Platón. *Antický svět* [online]. 6. 4. 2015 [cit. 2019-05-22]. Dostupné z: <http://www.antickysvet.cz/25840-platon>

⁸ BAUMAN, Zygmunt. *Svoboda*. Praha: Argo, 2003, 124 s. ISBN 80-7203-432-4 s. 9

se řekne politická filozofie, přijde mi důležité zmínit termíny jako rovnost, svoboda či spravedlnost. Spravedlnost je stejně sporný termín jako svoboda. Vždyť to, co je pro jednoho spravedlivé a správné, může pro druhého být nefér. Ale nepřijde mi důležité, vzhledem k tématu, dále spravedlnost rozebírat. Rovnost považuje Adam Swift za ještě spornější než spravedlnost. Vidí důležitost v otázce, zda všichni občané mají dost, a také, zda dochází k preferování těch, jejichž potřeba je nejaktuálnější. „Usilovat o rovnost, znamená usilovat o to, aby všichni měli stejně.“⁹ K tomu má dovětek, kde se domnívá, že bojovat za takovou věc je patrně zvláštní. Protože takový svět, kde by měl každý stejně, by byl světem, kde nemá nikdo nic.

Vrátím se ještě k pojmu svoboda, o níž je většina mé práce. Je vůbec možné, aby existovala absolutní svoboda, tedy život bez pravidel? Souhlasím s tímto tvrzením, že svoboda je v politice velmi důležitá, ale s podmínkou, že by člověk disponoval svobodou s určitými omezeními, protože absolutní svoboda je ve společnosti nerealizovatelná. Vedla by k chaosu, nepořádku a bezpráví. Vždyť by lidé mohli beztrestně krást, vraždit a jinak škodit. A ve finále by narážela na překážky, které by ji svazovaly.¹⁰ Aby společnost mohla svobodně fungovat, potřebuje řád. Závěrem této myšlenky je to, že svobodu by měl mít ve státě každý člověk, ale měla by být částečně svázána. Svoboda jednoho jedince by neměla omezovat svobodu druhého jedince. Ačkoliv tady vyvstává problém. Svoboda, jak víme, je pojem subjektivní. Co je pro někoho svobodné jednání, může v druhém vzbuzovat pocit útlaku. Nadřazenost spolu s agresí ústí k diktátorskému režimu.

Od počátků věků se v jakékoliv společnosti i té nejprimitivnější, vyvíjela určitá hierarchie, vytváření systémů, a s tím spojená i svoboda, svoboda jednotlivce v politickém státu. Je v dnešní době svoboda v politice? Na základě demokratické volby, kde rozhoduje hlas většiny, odpověděla bych „ano“. Přesto se z demokratického rozhodování mohou cítit utiskováni všichni, i ti co zdánlivě vyhráli. O svobodu v politice bojovalo mnoho generací. Svoboda tedy není nic daného, není samozřejmostí, nemusí tu být navždy. Je potřeba o ni pečovat a vést k ní i naše potomky. Nejenom v rodině, kde by tato činnost měla být primární, ale také ve školách a dalších institucích. Už jen z úcty

⁹ SWIFT, Adam. *Politická filozofie*. Praha: Portál, 2005. 190 s. ISBN 80-7178-859-7 s. 94

¹⁰ BLECHA, Ivan, Břetislav HORYNA, Jan ŠTĚPÁN a Pavel ŠARADÍN. *Filosofický slovník: kolektiv autorů*. 2. roz. vyd. Olomouc, 1998. 463 s. ISBN 80-7182-064-4 s. 391

k předkům, kteří za svobodu tvrdě bojovali. Jean-Jacques Rousseau říká, že vzdát se svobody, znamená vzdát se lidskosti, s tímto tvrzením se ztotožňuji. „Pravda ani moudrost nepředstavují podmínky k tomu, abychom mohli své myšlenky vyslovit nahlas. Svobodná země nám nezaručí, že to, co děláme, splní svůj účel a že to, co říkáme, bude akceptováno“.¹¹ Předmětem zájmu politické filozofie je nejen rozbor několika forem moci, poměr mezi občany a vládní silou, státními systémy, ale také v užším slova smyslu obrana jednotlivého konceptu dějin a státu.¹²

Byť se má práce orientuje převážně na svobodu politickou, tak odbočím na chvíli od politického jádra a uvedu, co se rozumí antropologickým pojetím svobody. Kdo tedy může být svobodným člověkem? Nemůže jím být nakonec ten, kdo nemá moc prostředků, nemá majetek, kde hlavu složit? Poutník, ten nemá nic, ale přesto ho lze považovat za bohatého, protože disponuje něčím jiným – svobodou. Myslím, že je to takový volnomyšlenkářský typ člověka. Nemá hlavu plnou brzd, ale žije teď a tady, přítomným okamžikem. Někdy mám pocit, že člověku ve svobodě brání vlastní mysl, která si před sebe klade rozličné množství překážek. Oprostit se od toho by přece znamenalo svobodu. Řekla bych, že svobodu nelze nalézt, svoboda by měla být uvnitř, uvnitř každého z nás. Někde jsem zaslechla větu, která mi utkvěla v paměti a zakončila bych onou myšlenkou tento odstavec. „Svobodnými se nerodíme, ale stáváme.“

Subjektivní. Takové je, podle mě, naše vnímání svobody. Musíme tedy ke svobodě přistupovat ve významu „Já“. Není totiž možné, aby kdokoliv jiný posuzoval naši vlastní osobní svobodu. To můžeme pouze my sami. Dalo by se říct, že dnes již žijeme ve svobodné společnosti. Ale ne vždy tomu tak bylo. Stálo to mnoho úsilí, proto je důležité svobodu opečovávat. K obraně svobody bychom měli vyzývat nastupující generace a opakovat jim historické momenty, aby vše neupadlo v zapomnění. Dalo by se říci, že právě svoboda byla záměrem veškerého lidského snažení mnoha generací napříč politickým, společenským a kulturním spektrem.

¹¹ BAUMAN, Zygmunt. *Svoboda*. Praha: Argo, 2003, 124 s. ISBN 80-7203-432-4s. 9

¹² DUROZOI, Gérard a André ROUSSEL. *Filozofický slovník*. Praha: EWA Edition, 1994. 352 s. ISBN 80-85764-07-5 s. 227

4 JEAN-JACQUES ROUSSEAU

Rousseauovy myšlenky byly pro mnoho dalších pokračovatelů vzorem, následovníkem Rousseauových myšlenek byli například Jakobíni a Karl Marx, který velmi čerpal z jeho myšlenek.¹³ Rousseauovo dílo také ovlivnilo mnoho politických a filozofických teorií, rozvoj demokratických názorů, ale též kolektivistických východisek. Rousseau, který byl mnoha mysliteli vnímán velmi rozporuplně, netoužil po společnosti plné sobeckých jedinců, kteří jsou spolu jen proto, že je to tak nejvýhodnější, ale chtěl jednomyslnou komplexní společnost, jež bude suverénní. Rousseau byl podle Taina „slepým i předvídaným zároveň, byl pravým i chorým básníkem, jenž na místě skutečnosti viděl své sny, žil v románu a zemřel pod můrou, kterou sám vytvořil.“¹⁴ Žil tak, jak psal, tedy impulzivně, prudce a citově.

Osvícenství, doba, kdy Rousseau tvořil, byla dobou velkých změn, výrazný mezník v dějinách lidského vývoje. Tento myšlenkový proud zmiňují, protože tím, čím se Rousseau odlišuje od ostatních myslitelů té doby, je to, co uvozuje začátek Rousseauovy svobody. Wolfgang Rod říká, že k přijatelné charakterizaci filozofie 18. století nemůže osvícenství posloužit, neboť se jedná o velmi nepřesný pojem.¹⁵ Ačkoli Rousseau právem patří do této části epochy lidstva, je pár momentů, kdy se typickým osvícencům vymyká a s jejichž názory se neztotožňuje. Hlavní myšlenkou osvícenství je víra v rozum a rozvoj vědy. Rousseau byl naopak zastáncem návratu k přírodě a k přirozenému způsobu života. Rousseau se totiž domnívá, že čím více člověk uvažuje, tím více se vzdaluje přirozenosti. Z čehož vyplývá jeho kritika rozumu. Rozum člověka vrhá proti přírodě a jeho instinktům, za předpokladu, že vychází z přirozenosti a pojí se k přirozeným cílům, kterými je například sebezdokonalování a sebezachování. Rousseau právě proto prosazuje cit, kterému předchází rozum, jenž je prvotnější.

Dřív než rozum, tu byl soucit a sebeláska. „Při veškeré své morálce by lidé byli jen obludy, kdyby jim příroda k podpoře rozumu nebyla dala soucit. Z této vlastnosti vznikají

¹³ ZNOJ, Milan, Ján PAVLÍK, Miroslav BEDNÁŘ a Jiří CHOTAŠ, LOUŽEK, Marek a Vladimír ČECHÁK, ed. *Jean-Jacques ROUSSEAU: 230 let od úmrtí*. Praha: CEP - Centrum pro ekonomiku a politiku, 2008. 132s. ISBN 978-80-86547-70-1 s. 57

¹⁴ Tamtéž s. 27

¹⁵ RÖD, Wolfgang. *Novověká filosofie II*. Vyd. 1. Praha: Oikoymenth, 2004. 579 s. ISBN 80-7298-109-9 s. 12

všechny společenské ctnosti.“¹⁶ Podle něj také člověk na svět nepřichází s rozumem, nýbrž rozum je u něj rozvíjen v průběhu života. Rozum bude rudimentální a zohýbaný, přirozená svoboda bude vystřídána nicotností, despektem, ponížením a dalšími bezútěšnými okolnostmi, budou-li se lidé rodit do hříšné společnosti. Cit je také podle Rousseaua daleko více důslednější nežli rozum, domnívá se, že díky citu může být člověk dobrý. Jak jsem již řekla, osvícenští myslitelé projevovali zájem o vše rozumové a dále o technický pokrok ve vědě. Rousseau toto odsuzuje, zmiňuje se o tom ve své knize *Rozprava o vědách a umění*. Podle něj věda jen utlumuje v člověku city a vášně. To je druhý bod, kdy se Rousseau dostává do konfrontace se svými kolegy, kteří jednostranně preferovali rozum před city. V čem dalším lze nalézt rozpory? Rousseau se minulostí zabývá do hloubky. Pro něj je minulost důležitá, říká, že minulost potřebujeme, díky ní lze totiž pochopit současnost. Tím se vymyká kolegům, kteří minulost odvrhují. Rousseau odmítal, na rozdíl od Locka a Hobbesa, zdravý rozum a politickou moudrost. Souhlasím s jeho tvrzením, že minulost je potřebná k pochopení přítomnosti, ale její důležitost vidím i v pochopení minulosti samotné.

Rousseau je považován za duchovního otce velké francouzské revoluce, která propukla deset let po jeho smrti. Heslem revoluce se stala svoboda, rovnost a bratrství, což se připisuje právě jemu. Hodně se zde připomíná Voltaire, jehož myšlenky jsou také spojovány s francouzskou revolucí. Ačkoli toho měli dost společného, měli i dost rozdílné názory. Například to, že Rousseau je zastáncem chudých, tedy třetího stavu, kdežto Voltaire bojuje za bohatou vrstvu. Tohoto kontrastu si Rousseau všimá a říká, že propast mezi chudými a bohatými lze vyřešit tak, že vlastnictví, které je neúměrně velké, bude po částech omezováno a přesunováno na průměrný střední stav. Rousseauův odkaz nepřezívá pouze v myšlenkách revoluce, ale především také v jeho následovnicích.

4.1 SVOBODA A JEAN JACQUES ROUSSEAU

Svoboda je pro Rousseaua velmi důležitá, dává to najevo téměř v každém svém díle. Zahodit svobodu je pro něj nepřístojné. Pokud by se tak stalo, byl by člověk zbaven svých hodnot a lidského poslání. Svoboda je tedy schopnost být svým vlastním pánem. Je to stav, v němž si uvědomuji, že svými skutky přetvářím věci ve světě. Svoboda je také

¹⁶ ROUSSEAU, J.-J. *Rozpravy*. Praha : Svoboda, 1989. 292 s. ISBN 80-205-0064-2 s. 106.

ojedinělý druh lidské existence, který lidskou bytost povznáší nad další živočichy.¹⁷ Z čehož vyplývá kritika jeho doby. Rousseau se domníval, že v jeho době není prostor pro takové vnímání svobody. Milan Znoj v *Jean-Jacques ROUSSEAU: 230 let od úmrtí*, dále uvádí, že Rousseauův zážitek osobní svobody je bytostně individuální, odkrývá svět uvnitř osobního prožívání, které je unikátní, ale říká se o něm, že je univerzálně platný, protože je pro každého jedince k dispozici. Lze tedy říci, že být svobodný, znamená být autentický. To je považováno za jeden z hlavních významů svobody v Rousseauově *Rozpravě o původu nerovnosti mezi lidmi*. Svoboda je také duševní možnost přestat v mysli vnější mantinely a uvnitř dospět k jednotě nejen svojí, ale také lidstva.

Náznak politické svobody najdeme v Rousseauově díle *O společenské smlouvě*, kde se vůbec poprvé objevuje svoboda v republikánském pojetí. Ján Pavlík říká, že se Rousseau odklonil od klasického liberalismu, protože do koncepce společenské smlouvy vměstnal navíc další pojetí svobody, a to svobodu mravní. Tohle pojetí svobody je jediné, které z člověka dělá „pána sebe samého, neboť popud pouhé žádosti je otroctvím, ale poslušnost zákona, který jsme si sami uložili, je svobodou.“¹⁸ Mravní svoboda obsahuje obě dvě pojetí svobody, a to jak svobodu „od“, tak svobodu „k“. K těmto pojetím se vrátím v 6. kapitole u Isaiaha Berlina. Přírozený stav může mít ještě jedno označení, a to stav nezávislosti. Je to proto, že svoboda libovůle je možná pouze tam, kde lze nalézt člověka žijícího nezávisle na právních normách.¹⁹ Svobodu popisuje jako dar, spolu se životem je to největší dar od přírody, a pokud by se jí člověk byl ochoten zříci, nastane konec, urazí tím současně přírodu i rozum.

4.2 SOCIÁLNÍ NEROVNOST

Sociální nerovnost spojuje Rousseau se společenskými politickými a kulturními organizacemi, které lidé vytváří. Tyto instituce, které jsou vytvářeny člověkem pro to, aby mohl ve společenství fungovat, jsou tím, co způsobuje nerovnosti. Sociální nerovnost si klade za cíl, vylíčit všechny vztahy závislosti na ostatních, v takové míře, jak omezují

¹⁷ ZNOJ, Milan, Ján PAVLÍK, Miroslav BEDNÁŘ a Jiří CHOTAŠ, LOUŽEK, Marek a Vladimír ČECHÁK, ed. *Jean-Jacques ROUSSEAU: 230 let od úmrtí*. Praha: CEP - Centrum pro ekonomiku a politiku, 2008, s. 17

¹⁸ Tamtéž s. 40

¹⁹ RÖD, Wolfgang. *Novověká filosofie II*. Vyd. 1. Praha: Oikoyomenh, 2004. 579 s. ISBN 80-7298-109-9 s. 489

původní svobodu a přetváří lidskou přirozenost. Nerovnost je zde chápána jako závislost, a závislost jako moc nad ostatními, která je obsažena v každé „spolupráci a poškozují původní svobodu.“²⁰ Tématu sociální nerovnosti se věnuje v pojednání *O původu a příčinách nerovnosti mezi lidmi*. Nerovnost, jak říká Rousseau, je původcem sociálního zla. Rousseau je toho názoru, že nerovnost mezi lidmi není odnepaměti, ale že se k ní člověk postupně dopracoval. Podle něj se nerovnost úzce váže k majetku, tedy soukromým vlastnictvím. Druhým důvodem, proč vzniká nerovnost je tudíž oboustranná závislost jednoho člověka na druhém.²¹ Protože lidé mají mezi sebou vzájemnou nutnost ukojovat své základní potřeby, je tím vyvolána majetková nerovnost.

4.3 ROVNOST A VLÁDNÍ USPOŘÁDÁNÍ

Rousseau měl tendence sloučit dvě neslučitelné hodnoty, a to rovnost a svobodu, čímž je mu připisována zásluha na rozvoji demokratického smýšlení. Koncepce demokracie podle Rousseaua je postavena na základě obecné vůle. Dnešní liberální demokracie stojí na principu, že všichni lidé si jsou rovni v právech, ale tato rovnost se už nemusí týkat rovnosti ve výsledku, za což je považován například majetek či výše příjmu. Převedu-li to na svobodu, znamená to, že i v demokratickém zřízení, kdy má každý stejnou startovací čáru, nemá zaručen stejný výsledek, svoboda plodí nerovný resultát. Rousseau o tomto dilematu věděl a měl potřebu se o nesoulad mezi svobodou a rovností zajímat. Velký tlak zákonodárství státu by měl směřovat k tomu, aby rovnost byla udržena, ovšem síla věcí se blíží k její destrukci.²² Cílem zákonodárné soustavy by mělo být blaho všech, jenž se omezuje na pojem svoboda a rovnost. Proč se blaho redukuje na tyto dva předměty, vysvětluje Rousseau záhy. Čím se zvyšuje závislost jedinců, tím více síly se bere státnímu tělesu, proto svoboda, která je naopak závislá na rovnosti. Opravdová rovnost je riskantní a utopistická, neboť by přispívala ke společnosti bezbranných jednotlivců a každá snaha o ní naléhavě směřuje k omezení svobody.²³ Tak, jak se přetváří proces společenského

²⁰ ZNOJ, Milan, Ján PAVLÍK, Miroslav BEDNÁŘ a Jiří CHOTAŠ, LOUŽEK, Marek a Vladimír ČECHÁK, ed. *Jean-Jacques ROUSSEAU: 230 let od úmrtí*. Praha: CEP - Centrum pro ekonomiku a politiku, 2008, s. 14

²¹ ROUSSEAU, J.-J. *Rozpravy*. Praha: Svoboda, 1989. 292 s. ISBN 80-205-0064-2 s. 28

²² ZNOJ, Milan, Ján PAVLÍK, Miroslav BEDNÁŘ a Jiří CHOTAŠ, LOUŽEK, Marek a Vladimír ČECHÁK, ed. *Jean-Jacques ROUSSEAU: 230 let od úmrtí*. Praha: CEP - Centrum pro ekonomiku a politiku, 2008, s. 60

²³ DUROZOI, Gérard a André ROUSSEL. *Filozofický slovník*. Praha: EWA Edition, 1994. 352 s. ISBN 80-85764-07-5 s. 259

rozvoje, se rovnost rovněž ztrácí, stejně jako přirozená svoboda, ale oproti ní je možnost získat ji nazpět. Ovšem Rousseau už nerozlišuje mezi právní a přirozenou rovností, což zmiňuje autor knihy. A dodává, že by tomu bylo záhodno, vzhledem k tomu, že tak Rousseau učinil v případě svobody.²⁴ Já s tím souhlasím, ale myslím si, že není snadné, a možná i proveditelné, oddělit rovnost právní a přirozenou rovnost, protože přirozená rovnost, o níž se Rousseau zmiňuje, nám je daná vývojem, ale o právní rovnost je nutné usilovat.

Vláda je orgán, jež má za úkol mezi poddanými a suverénem zprostředkovat vzájemný styk a starat se o občanské a politické svobody. Rousseau zmiňuje tři druhy vlády – demokracii, monarchii a aristokracii. Domníval se, že v malém počtu obyvatel lze dobře praktikovat přímou demokracii, naopak pro státy se středním stupněm zalidnění by podle něj bylo vhodné zavést aristokratickou vládu a pro velké státy vládu monarchickou. Paradoxně pro Rousseaua nejlepší formou vlády není demokracie, nýbrž aristokracie, která by měla být ovšem volena.²⁵ Jak jsem již na začátku naznačila, hodně se Jean Jacques Rousseau věnuje svobodě v *Rozpravě o původu nerovnosti mezi lidmi*, kde se k ní vyjadřuje v hlubších souvislostech, v této knize trochu kritizuje kapitalismus, který pomalu začíná nastupovat, později také vysvětlím proč.

4.4 PŘIROZENÝ STAV

Přirozený stav je pro Rousseau hodně významný, což vyplývá z jeho děl, a proto mám potřebu se zde o tom zmínit. Avšak přirozený stav není jeden, Rousseau ho rozděluje na čistý a relativní. Čistý přirozený stav, jak už název napovídá, popisuje stav, kde lidé netrpí neduhy, vše je tak snadné a naturalistické. Sexuální potřeby lidí jsou animální, nikdo nic neřeší. „Samci a samičky se spojovali náhodně, na setkání, podle příležitosti a přání, aniž by nezbytně potřebovali řeči vyjádřit to, co si chtěli sdělit, a stejně lehce se opouštěli.“²⁶ Takové projevy chování můžeme spatřovat i dnes, jen se na to společnost dívá amorálně. Lidé neměli jazyk, nedisponovali obecnými pojmy, mohli se bát, přát si, mohli chtít a pozorovat. Divoch v přirozeném stavu byl šťastný. Měl jednoduchý a prostý život, nic ho

²⁴RÖD, Wolfgang. *Novověká filosofie II*. Vyd. 1. Praha: Oikoyomenh, 2004. 579 s. ISBN 80-7298-109-9 s. 507

²⁵ ROUSSEAU, J.-J. *Rozpravy*. Praha: Svoboda, 1989. 292 s. ISBN 80-205-0064-2 s. 41

²⁶ Tamtéž s. 98

netrápilo, krom hladu a žízně a jiných vnějších překážek. Byl nezávislý, nepodléhal zákonu a moci, pouze přírodě. Člověk byl divochem a ve své prostotě byl šťastný. Jediným dobrem, které na světě znal, byla samička, odpočinek a potrava. Naopak jediným zlem a zdrojem obav se pro něj stávaly bolest a hlad. „Jeho přání nepřesahují jeho životní potřeby.“²⁷ V tomto přírodním stavu člověk disponoval přirozenou svobodou, s níž se každý člověk rodí, proto je svoboda jedním z nezczitelných práv a žádný jiný člověk by ji druhému neměl odejmout. Rousseau také říká, že pokud by člověk žil osamoceně a prostě, tak jak nám určila příroda, nebyl by sužován různými útrapami. Dochází k názoru, že jsme od přírody určeni ke zdraví a ten, kdo uvažuje, je zvrhlé zvíře,²⁸ Rousseau totiž zastával názor, že přemýšlení je proti přírodě. Já si myslím, že si zde trochu protřečí. Proč by nás příroda stvořila jako bytost schopnou myslet a tento potenciál rozvíjet? Tento čistý stav je řízen pouze instinkty.

Relativní přirozený stav přišel záhy. Toto jednoduché společenství by se mohlo označit jako předchůdce státu. Člověk se začal vyvíjet po mnoha stránkách, rozvíjel myšlení, mluvu a city, s čímž je spojen vznik rodin. Lidé už nebyli samorosty, ale měli potřebu se sdružovat. Začali vynalézat řemesla, lze zde pozorovat, že Rousseau popisuje první náznak vlastnictví, nicméně pouze s prozatímní rovností mezi jednotlivci, a to proto, že neprobíhala dělba práce. Rousseau tento stav vnímá pozitivně. Je to umírněný přirozený stav, který by měl být charakterizován prostotou, pokorou, nezávislostí, múzami a potěšeností.²⁹ Zní to až idylicky, nebo spíše utopisticky. Omezené potřeby lidí a technologie lidem pomáhaly uspokojovat potřeby a pohodlí, ale jen do té míry, jakou vyžadovala jejich spokojenost. Nikdo nepotřeboval stále víc a víc. Tím, že mezi lidmi nebyla rivalita, žili ve vzájemné harmonii a spokojenosti. Ovšem právě zde byl položen, byť nevědomky, základní kámen společenského zla, a to v podobě oněch inovací. Tohle je pro Rousseau jedna z nejčestnějších etap vývoje lidstva. Rousseau touží po znovunavrácení, ale ví, že to již zcela není možné. Proto se snaží alespoň o přiblížení. Člověk, který byl v přírodním stavu, a měl přirozenou svobodu, získal vše, co si vlastnoručně vydobyl. S člověkem se to má stejně jako se zvířetem. Jakmile se člověk

²⁷ Tamtéž s. 67

²⁸ Tamtéž s. 62

²⁹ RÖD, Wolfgang. *Novověká filosofie II*. Vyd. 1. Praha: Oikoymenth, 2004. 579 s. ISBN 80-7298-109-9 s. 504

stane společenským a otrokem, stane se zároveň i ustrašeným, chatrným a plazivým. Stejně je tomu tak i u zvířat. Poté co zdomácní, ztratí plno svých výhod, postupně, stejně jako člověk, zdegenerují.³⁰ Tuto absolutní, podle něj téměř dokonalou svobodu spojoval výlučně s přirozeným stavem, kde nalézal ničím nesvázaného jedince, který by byl obdařen schopností nenuceného svobodného vystupování, které srovnává se společností, jež byla zosobněním otroctví. Jeho záměrem tedy bylo vytvořit společnost, kde by jedinec o svoji přirozenou svobodu nepřišel.

Zde si dovolím ještě malou vsuvku s Thomasem Hobbesem. Hobbes vnímá člověka v přirozeném stavu, kde je válka všech proti všem, jako zlou a egoistickou bytost. Rousseau naopak soudí, že válka všech proti všem začíná až se vznikem společnosti a soukromého vlastnictví. Tato válka plyne z toho, že bylo zapomenuto, že vše je všech, lidé si začali nějaké části přivlastňovat, a člověka v přirozeném stavu vyličil s empatickým charakterem. Lze říci, že nerovnost v majetku byla zápalnou láhví pro válku všech proti všem. Zde se cítili nejvíce ohroženi bohatí, protože s chudými si byli rovni jen co do obav ze smrti, ale to, co je rozdělovalo, byl právě majetek.

Tento stav blaženosti a naprosté svobody je ukončen se vznikem soukromého vlastnictví, kdy někdo prohlásil: „Tohle je mé!“, ³¹ čímž dal jasně najevo, že přirozený stav nadobro skončil, lidé si všimli, že je výhodné, když jeden má dostatek zásob pro oba, tím momentem rovnost se ztratila a vzniklo vlastnictví. Úměrně s úrodou rostla i bída a otroctví.³² Lidé měli potřebu hromadit víc, než skutečně potřebovali, chtěli toho mít víc než ostatní, to v nich vzbuzovalo zášť a začali si vzájemně škodit. Protože v původním stavu bylo vše nekomplikované a lidé se rychle rozrůstali, považují za normální vývoj, kterým se jedinci dále ubírali. Vznikly proto orné plochy a řemesla. Rousseau sice namítá, že na polích vzkvétala bída a otroctví, ale já si myslím, že je to přirozený běh věcí, neboť zvětšující se lidstvo se uživit muselo. Rousseau považuje za zhoubu vznik nových společenství, protože zároveň docházelo ke krádežím, vraždám a jinému násilí. Můj názor je takový, že byť to není úplně morální chování, můžeme ho považovat za přirozené.

³⁰ ROUSSEAU, J.-J. *Rozpravy*. Praha : Svoboda, 1989. 292 s. ISBN 80-205-0064-2 s. 63

³¹ Tamtéž s. 88

³² Tamtéž s. 96

Vždyť lidé, kteří kolonizovali území a chtěli zajistit blahobyt a bezpečí pro svoji rodinu, museli vyjít do boje proti novým osadníkům.

4.5 SPOLEČENSKÁ SMLOUVA

Jak jsem již zmínila, Rousseau se chtěl přiblížit životu, který panoval v přirozeném stavu a pátrá po odpovědi na otázku, které zřízení je pro lidskou svobodu nejlepší. Odpovědí je společnost založená na společenské smlouvě, díky níž by získala svobodu právní. Společenská smlouva, která by ochránila potřeby občana, ale ani v té to nejde hladce. Rousseau tedy řeší problém. „Nalézt takovou formu sdružení, která by společnou silou bránila a ochraňovala osobu a majetek každého člena, v němž by však každý poslouchal jenom sebe samého, i když se sloučí se všemi, a zůstal svobodným jako dříve.“³³ Jinými slovy vlastně říká, že člověku slouží jako první konatel sebezáchovy svoboda a síla, pak se tu vytváří nesnáze, kdy se řeší, jak je spojit se silami druhých a zároveň sobě samému neublížit. V této společenské smlouvě je právě lid tím, kdo má neomezenou moc, místo toho, aby silami brojil proti sobě, spojí je. Díky tomu se může podílet na tvorbě obecného blaha a být svobodným a udrží tyto dva aspekty ve věčné shodě. Z toho vyplývá, že není nutné omezení suverénem, když jím je sám lid. Svoboda je tedy s přirozeným stavem neodmyslitelně spojena. Rousseau v knize popisuje, že jen člověk je svobodný, protože na rozdíl od zvířete má možnost volby, má svobodnou vůli.³⁴ Z čehož se dá usuzovat, že svobodu staví nad inteligenci. Já si myslím, že je to patrné i z jeho osobního života, kdy jeho životní partnerkou byla Tereza, jež byla prostých mravů, ale našel v ní oporu, určitý druh porozumění a cítil se s ní svobodný a snad i šťastný. Přestože měli cosi odlišného, milovali se, neboť měli i cosi společného.

Studium o společenské smlouvě nabádá Rousseaua, aby prosadil to, v čem mohou mnozí její jednotliví aktéři spatřovat pouze tyranii. Společenská smlouva vytváří společenství. Společnost je podle Rousseaua nazývána státem, za předpokladu, že je pasivní, v opačném případě se nazývá suverénem. Tato aktivní podoba v sobě ukrývá osobnost a

³³ ZNOJ, Milan, Ján PAVLÍK, Miroslav BEDNÁŘ a Jiří CHOTAŠ, LOUŽEK, Marek a Vladimír ČECHÁK, ed. *Jean-Jacques ROUSSEAU: 230 let od úmrtí*. Praha: CEP - Centrum pro ekonomiku a politiku, 2008, s.130

³⁴ ROUSSEAU, J.-J. *Rozpravy*. Praha : Svoboda, 1989. 292 s. ISBN 80-205-0064-2 s. 92.

vůli, kterou Rousseau pojmenoval vůli obecnou.³⁵ Uzavřením společenské smlouvy přicházejí lidé o část svých práv a svobod a vzdávají se jich ve prospěch suveréna, byť jsou jeho součástí. Lidé se domnívali, že pokud se stanou zotročenými, zajistí si svobodu, tento okamžik však znamenal, že přirozená svoboda byla definitivně zničena. Tím, že přišli o svoji přirozenou svobodu a veškeré právo, může se zdát, že jsou zcela bezmocnými. Na oplátku získává právo vlastnit vše, co doposud má a také občanskou svobodu k tomu. Tato svoboda je ohraničena obecnou vůlí. Svobodu, která je dosažena člověkem pomocí společenské smlouvy, je Rousseauem považována svobodou vyššího druhu na rozdíl od přirozené svobody.³⁶ Ve výsledku označuje společenská smlouva společenství lidí, kde jsou občané suverénem odevzdávajíc se všem. Podle Rousseaua je svobodou to, když si určíme zákon a ten následně i dodržujeme.³⁷ Tím pádem bude člověk součástí státu, ale přesto si zachová část svobody a nemusí se jí nutně vzdát úplně. Platí tam sice nějaká omezení, avšak možnost svobody existuje. „Účelem společenské smlouvy je záchova smluvních stran.“³⁸

Podle Rousseaua by se měly podmínky ukotvit ve smlouvě, na níž se dohodnou, a mezi sebou uzavřou, občané státu. Všichni by si v rámci možností byli rovni a hospodařili by se stejnou měrou svobody. Lidé se zbaví své divokosti a podlehnou řádu a zákonu, v nichž naleznou uspokojení a svobodu. Takové svobodě se říká obecná vůle a stát může po každém občanovi požadovat bezpodmínečnou věrnost této vůli, to znamená, že člověk je v podstatě donucen ke svobodě.³⁹ „Vykonává-li suverén tlak proto, aby podněcoval k jednání s obecnou vůlí, nečiní jednotlivce nesvobodnými, nýbrž nutí je ke svobodě.“⁴⁰ Ve společenské smlouvě totiž je ukotven závazek, který dává státnímu tělesu tuto pravomoc, a prostřednictvím společenské smlouvy mu dal člověk i svůj život a bytí, s tím, že Rousseau dodává, že je potřeba mu ještě dodat vůli a pohyb.

³⁵ SCRUTON, Roger. *Krátké dějiny novověké filosofie*. Brno, 1999. 316 s. ISBN 80-85947-29-3 s. 231

³⁶ ROUSSEAU, J.-J. *Rozpravy*. Praha : Svoboda, 1989. 292 s. ISBN 80-205-0064-2 s. 40

³⁷ WEISCHEDEL, Wilhelm. *Zadní schodiště filosofie*. Olomouc: Votobia, 1993. 249 s. ISBN 80-85619-36-9 s. 139.

³⁸ ROUSSEAU, J.-J. *Rozpravy*. Praha : Svoboda, 1989. 292 s. ISBN 80-205-0064-2 s. 231

³⁹Tamtéž s. 230.

⁴⁰ RÖD, Wolfgang. *Novověká filosofie II*. Vyd. 1. Praha: Oikoymenth, 2004. 579 s. ISBN 80-7298-109-9 s. 509.

4.6 OBECNÁ VŮLE

Již v úvodu jsem psala, že Rousseau přispěl k rozšíření kolektivistických doktrín, teď se k tomu trochu vrátím. Adam Swift ve své knize uvádí, že Rousseau pojímá svobodu kolektivisticky. To znamená, že svobodný jedinec je ten, který je členem nějakého společenství. Ačkoli to závisí také na tom, jak moc je tento člověk aktivní na poli politiky. Aktivní lidé, kteří jsou součástí státu, jsou svobodní a tvoří obecnou vůli. Naopak ti, co jsou pasivní v politickém životě, zůstávají svázáni a nesvobodní. To, že svoboda je u Rousseaua spojována s kolektivismem je velmi známé. Na člověka tedy není pohlíženo jako na individuum, nýbrž je brán jako součást společenského celku. Adam Swift popisuje, že tomu například bylo i u jiných myslitelů. Například kolektivním já se zabýval také Fichte a Marx. Každý jej však ztotožnil s něčím jiným. Rousseau s obecnou vůlí, Fichte s národem a Marx s proletariátem.⁴¹

Rousseau pojímá svobodu jako obecnou vůli, protože díky ní jsou lidé svobodní. To, co je pro něj svoboda, je to samé, co pro stát pojem obecná vůle. Je to zákon, který vzešel od lidí. „Poslušnost zákona, který jsme si sami uložili, je svobodou.“⁴² Obecná vůle je vůlí jedinců, kteří se na ní dohodli, a která tím pádem i řídí jejich chování a činy. Obecná vůle je pro Rousseaua podstata k utřídění vztahů lidí ve společnosti.⁴³ Ovšem obecnost vůle je podmíněna tím, že by měla být obecná nejen ve své podstatě, ale také ve svém předmětu. Ačkoli i zde se najdou určité rozpory. Převede-li člověk plnou moc na státní útvar, který za něj rozhoduje, tak se to úplně neslučuje s demokratickým zřízením, která je pouze pro menší státy. V demokracii by měl stát disponovat omezenou mocí. Avšak existují oddělení moci, kdy má jedinec záštitu proti svévoli státu. Vznik obecné vůle je úzce spjat se společenskou smlouvou, o níž jsem již psala výše. Dalo by se říct, že i společenská smlouva je podmíněna obecnou vůlí, kdy její existence na ní závisí. Se zformováním obce vzniká i obecná vůle, na níž se lid podílí.

Obecnou vůli lze chápat jako náhradu mravní osoby, která si přeje převážně obecný zájem, lze ji též vnímat jako sjednocení vůlí tvořících společenskou smlouvu. A těmto

⁴¹ SWIFT, Adam. *Politická filozofie*. Praha: Portál, 2005. 190 s. ISBN 80-7178-859-7 s. 67.

⁴² ZNOJ, Milan, Ján PAVLÍK, Miroslav BEDNÁŘ a Jiří CHOTAŠ, LOUŽEK, Marek a Vladimír ČECHÁK, ed. *Jean-Jacques ROUSSEAU: 230 let od úmrtí*. Praha: CEP - Centrum pro ekonomiku a politiku, 2008, s. 40

⁴³Tamtéž s. 88

vůlím dominuje ta obecná. Obecná vůle představuje samostatnou entitu spojenou se suverénní mocí, jenž se sama chápe v osobních pojmech. Tímto způsobem se Rousseau pokoušel rozebrat a popsat obecnou vůli, později se tímto inspiroval Hegel.⁴⁴ Prostřednictvím obecné vůle mohou lidé nabýt svobodu, ale jen za jedné podmínky – obecná vůle by měla být jejich vlastní vůlí.

Rousseau v 5. kapitole druhé knihy říká, že společenská smlouva skýtá státnímu tělesu moc nad jeho členy. Je to moc svrchovaná, která je vedena obecnou vůlí. Rousseau popisuje ve společenské smlouvě, kde vyseletoval vše nedůležité, obecnou vůli touto větou „Každý člen dává svou osobu a všechnu moc pod nejvyšší řízení obecné vůle a každý je také přijímán jako neoddělitelná část celku.“⁴⁵ „Obecná vůle stojí na obecném zájmu smluvních partnerů, tedy „jakožto obecný zájem vede k zobecnění chtění“.⁴⁶ Rousseauovo vnímání demokracie má základ v pojmu obecné vůle, jejímž úkolem je zajistit harmonii mezi zákony a autonomií jednotlivce a společný zájem, na němž se všichni shodnou. Obecné vůli jde o prosazování obecného zájmu a nachází se v každém jedinci, jenž dal souhlas ke společenské smlouvě. Výsledkem tohoto zájmu, který by měl vycházet od dohodnutých společníků, je obecné blaho všech. Společenská smlouva je v podstatě spojení vůlí, díky tomu se rodí obecná vůle, jež dominuje ostatním vůlím.

Vůle všech? „Mezí vůlí všech a vůlí obecnou je často velký rozdíl. Obecná vůle přihlíží jen k zájmu společnému, ale nelze ji považovat za soubor všech vůlí. Je to dobro, které je vytvořeno lidem, pro jejich potřeby, vyznačuje se správností, neobsahuje žádné sobecké úmysly. „Vůle všech přihlíží k zájmu soukromému a je jen souhrnem jednotlivých vůlí. Ale odečteme-li od těchto vůlí plus a minus, které se vzájemně ruší, zůstane jako úhrn rozdílů vůle obecná.“⁴⁷ A výsledkem by bylo čisté dobro. Navíc vůle všech devastuje nedotknutelnost hromadně sdíleného zájmu soukromými preferencemi.

⁴⁴ SCRUTON, Roger. *Krátké dějiny novověké filosofie*. Brno, 1999. 316 s. ISBN 80-85947-29-3 s.232

⁴⁵ ZNOJ, Milan, Ján PAVLÍK, Miroslav BEDNÁŘ a Jiří CHOTAŠ, LOUŽEK, Marek a Vladimír ČECHÁK, ed. *Jean-Jacques ROUSSEAU: 230 let od úmrtí*. Praha: CEP - Centrum pro ekonomiku a politiku, 2008, s. 131

⁴⁶ RÖD, Wolfgang. *Novověká filosofie II*. Vyd. 1. Praha: Oikoymenth, 2004. 579 s. ISBN 80-7298-109-9 s.508.

⁴⁷ ZNOJ, Milan, Ján PAVLÍK, Miroslav BEDNÁŘ a Jiří CHOTAŠ, LOUŽEK, Marek a Vladimír ČECHÁK, ed. *Jean-Jacques ROUSSEAU: 230 let od úmrtí*. Praha: CEP - Centrum pro ekonomiku a politiku, 2008, s.132

Rousseau hovoří ještě o dvou typech vůle. První je obecná, o níž jsme již hovořili, a druhá je soukromá, která je o subjektivní vůli jedince. Soukromá vůle má za cíl můj prospěch, kdežto obecná si klade za cíl dobro a rovnost všech. K obecné vůli se však vyjadřovali i jiní filozofové, někteří dokonce s obavami. Jako například Isaiah Berlin, který cítil z obecné vůle nebezpečí podřízení se jedince celku. Měl pocit, že se utiskují menšiny, a to vede ke ztrátě svobody.

Na základě obecné vůle lid utváří zákony a být součástí společenské smlouvy, znamená závazek k uposlechnutí obecné vůle, která se však nemusí úplně shodovat s vůlí, kterou má jedinec. Co může takový člověk udělat, je upozadit svoji vůli ve prospěch vůle obecné. V dobré společnosti by se měla obecná vůle shodovat s tou, kterou má jednotlivec, ale není tomu tak pořád, občas mezi nimi nastanou nějaké nuance. Jedinec nemůže svoji vůli přesouvat na jiného občana. Rousseau chce, aby lidé odhodili stejné množství svých práv, tím vymizí nerovnost, která vede ke ztrátě svobody. Na základě obecné vůle je postavena společnost. Rousseau říká, že společnost potřebuje zákonodárce, který pozná, zda se obecná vůle dodržuje a co je pro občany dobré. Aby obecná vůle platila opravdu pro všechny, je zapotřebí, aby také od všech vycházela. Obecná vůle je ale ovšem samotným Rousseauem zpochybňována. Říká, že všichni touží po vlastním blahu, ale občas ho nedokážeme spatřit. Dodává, že se lidé často mýlí a může se zdát, že chtějí to, co je špatné. A ti, kdo stojí v čele obecné vůle, nejsou zdaleka tolik osvícení. Na tuto potíž má řešení právě ve formě již zmíněných „hlasujících individuálních vůlí, od nichž odečítá plus a minus, jenž se vzájemně ruší, výsledkem je obecná vůle.“⁴⁸

4.7 OTROCTVÍ

Všichni běželi vstříc svým okovům a věřili, že si zajistí svobodu.⁴⁹ Tímto tvrzením chce Rousseau říci, že lidé sic oplývají dostatkem rozumu pochopit benefity politického zřízení, tak se jim nedostalo zkušeností, aby vycítili, jaké se v tom ukrývá nebezpečí. Tak vnímá počátek společnosti a zákonů, které jak říká nesou nové potíže pro slabé, ale bohatým poskytují novou sílu.

⁴⁸ ZNOJ, Milan, Ján PAVLÍK, Miroslav BEDNÁŘ a Jiří CHOTAŠ, LOUŽEK, Marek a Vladimír ČECHÁK, ed. *Jean-Jacques ROUSSEAU: 230 let od úmrtí*. Praha: CEP - Centrum pro ekonomiku a politiku, 2008, s.41

⁴⁹ ROUSSEAU, J.-J. *Rozpravy*. Praha : Svoboda, 1989. 292 s. ISBN 80-205-0064-2 s.102

„Člověk se narodil svobodný, ale všude je v okovech. Ten, kdo se považuje za pána ostatních, stává se větším otrokem než oni sami.“⁵⁰ Takto zní notoricky známý úvod Rousseauovy eseje *O společenské smlouvě*. Co tím však lze rozumět? Svoboda patří jen jemu, a pouze on o ní může činit rozhodnutí a smýšlet o dalších krocích. Svoboda je v jeho dílech pojímána trochu jiným způsobem. Rousseau ve *Společenské smlouvě* řeší to, že svobodnou bytostí se člověk stává až v politice, za předpokladu, že má pro každého stejné podmínky, tak spolutvoří politickou jednotu a „v *Rozpravě o původu nerovnosti mezi lidmi* jsme svobodnou bytostí od přírody.“ V té době je svobodný, následně je zkažen společností a podroben.⁵¹

Rousseau je proti otroctví, o tom není sporu, a snaží se nalézt výchozí zásadu společenské smlouvy mezi lidmi jež spojuje rovnost, kteří by založili politické společenství, hodně se inspiruje Aristotelem. Člověk, který se narodí do otroctví, tam pravděpodobně i zůstane. Doslova říká, že otrok ve svých okovech ztrácí vše, i touhu se z nich vymanit. „První otroky stvořila moc a zbabělost otroků jejich otroctví prodloužila.“⁵² „Ani ten nejsilnější není nikdy dost silný, aby byl vždy pánem, nepřemění-li svou moc v právo a poslušnost v povinnost.“⁵³ Odtud vnímá Rousseau zrod práva silnějšího. A zároveň tvrdí, že pakliže budeme očekávat tohle hypotetické právo, vyplyne z toho jen zmatek, protože se moc změnila v právo a to znamená, že se zamění účinek s příčinou. A přesně této záměny se dopouštěl Aristoteles. Vládcí v lidech potlačovali počáteční svobodu, aby si uchovali moc. Lidem vtloukali lásku k otroctví. Dopouštěli se toho pomocí věd a umění.⁵⁴ Petr Bláha říká, že tím, jak byl člověk odcizován od původní nepodrobenosti, stalo se, že úbytek soběstačnosti byl klíčovým mezistupněm od svobodné nezávislosti k otrockému poddanství. Z toho logicky vyplývá, že nelze zotročit člověka, který nemá žádné potřeby a je nezávislý.

⁵⁰ Tamtéž s.129

⁵¹ ZNOJ, Milan, Ján PAVLÍK, Miroslav BEDNÁŘ a Jiří CHOTAŠ, LOUŽEK, Marek a Vladimír ČECHÁK, ed. *Jean-Jacques ROUSSEAU: 230 let od úmrtí*. Praha: CEP - Centrum pro ekonomiku a politiku, 2008, s.13

⁵² ROUSSEAU, J.-J. *Rozpravy*. Praha : Svoboda, 1989. 292 s. ISBN 80-205-0064-2 s. 205

⁵³ Tamtéž s. 206

⁵⁴ HAVLÍČEK, Aleš. *Svoboda od antiky po současnost*. Ústí n. Labem: Filozofická fakulta Univerzity J. E. Purkyně, 2012. 400 s. ISBN 978-80-7414-444-8 s.144

Otroctví, které Jean Jacques Rousseau odsuzuje a považuje za jedno z nejhorších zacházení s člověkem vzniklo se zavedením vlastnictví a s dělbou práce. Dalo by se říct, že vzniklo z přestupu z přirozeného stavu, kdy se začalo objevovat násilí, krádeže, bída a otroctví, které pustoší lidskou přirozenost. Svoboda, která nám byla dána je podle Rousseaua darem od přírody, odmítneme-li tento dar, urazíme nejenom rozum, ale také přírodu.⁵⁵ Zde se dostává do rozporu s Aristotelem, pro nějž bylo otroctví přirozené, dokonce je pro něj otrok oduševnělým majetkem, říká, že lidé byli zrozeni buď k otroctví, nebo k nadvládě. V díle *Politika* se ptá, zda se člověk otrokem stává, nebo mu je dáno od přirozenosti. Petr Bláha v knize *Svoboda od antiky po současnost* píše, že pokud má člověk přirozené dispozice k otroctví, máme se rozhodnout dle podivuhodných činů svobodných národů, kteří svůj život dávají v sázku pro zachování nezávislosti, a dodává, že není dobré to naopak posuzovat dle vlastního zotročení.⁵⁶ Lidé se vyvíjeli v různých rovinách vztahů. Jediná ctnost, která otrokům zbývá je slepá poslušnost.

Tím, jak politická společnost rostla, se tyto vztahy více rozdělovaly, a toto uspořádání Rousseau rozdělil na tři vývojové stupně sociální nerovnosti. Prvním je zřízení zákona a vlastnického práva, jenž vedl k diferenciaci na chudé a bohaté. Druhým je uvedení v činnost úřady, potažmo státu, čímž se z lidí stali mocní a utiskovaní. Třetím a posledním je moc zákonná a její proměna v moc libovolnou, jež byla strůjcem pro vznik role pána a otroka.⁵⁷ Toto Rousseau vnímá jako zvrhlost a zároveň vrchol sociální nerovnosti. Tento bod jako by se stal mezníkem, zlomovým bodem, jehož konec se spojí se začátkem a kruh se uzavře. Rovnost se opět stala všudypřítomnou, neboť nic neznamená, stejně tak poddaní, kteří jediné, co mají, je vůle pánova. Postupně se ztrácí znalost dobra a spravedlnosti. Objevuje se zde návrat k právu silnějšího a novému přírodnímu stavu. Tento stav je plodem korupce, kdežto původní stav byl přirozený ve své čistotě.⁵⁸ Na miskách vah jsou dvě hodnoty. Na jedné straně nadměrné hromadění majetku a strádání na straně druhé. Tento stav vede k otroctví, které se rodí právě díky tomu, že se ve společnosti nachází buď bohatí nebo chudí. Co mohou ztratit chudí, když v podstatě nic

⁵⁵ ROUSSEAU, J.-J. *Rozpravy*. Praha : Svoboda, 1989. 292 s. ISBN 80-205-0064-2 s.109

⁵⁶ HAVLÍČEK, Aleš. *Svoboda od antiky po současnost*. Ústí n. Labem: Filozofická fakulta Univerzity J. E. Purkyně, 2012. 400 s. ISBN 978-80-7414-444-8 s.149

⁵⁷ ROUSSEAU, J.-J. *Rozpravy*. Praha : Svoboda, 1989. 292 s. ISBN 80-205-0064-2 s.113

⁵⁸Tamtéž s. 117

nemají? Pouze svoji svobodu, kterou si střeží jako oko v hlavě. Bohatí, kteří nad nimi mají moc, jim ji ale nemohu odejmout, ani ji odkoupit. Pokud by ji člověk ztratil, ztratil by nenávratně nejen své svobody, ale také svobody svých následovníků. Jediné, co by musel udělat, bylo by vzdát se své svobody bez nuceného nátlaku ze strany okolí. Měl by tedy na základě úmluv předat část své svobody do rukou někoho, v koho věří. Pokud se lidé zaprodají a zbaví svobody, zbaví tím svobody de facto i svoje děti. Ale dětem nelze odejmout svobodu (vzdáme-li se svobody, vzdáme se zároveň i své hodnoty lidskosti, práv a všeho, co nás dělá lidmi). Přesahovalo by to otcovská práva a stavělo by se proti přírodě. „Aby se ustavilo otroctví, bylo třeba změnit a znásilnit přírodu, aby se toto právo stalo věčným.“⁵⁹ Ti, kteří rozhodli, že dítě otroka se rodí jako otrok, v podstatě rozhodli také, že člověk se nerodí jako člověk.⁶⁰

Člověk je podle Rousseau připodobňován k nespoutanému zvířeti. Poté, co jsou zvířata, která zažila svobodný život, člověkem násilně ujařmena, stává se, že pud sebezáchovy a touha po svobodě zvítězí nad bolestí, kdy se zvíře snaží z vězení vymanit na úkor vlastního ublížení. Avšak tohle tvrzení neplatí o jeho potomcích, kteří budou pokorně snášet toto prostředí a nebudou mít tendence tato pouta odemknout. Říká, že člověk, který není civilizovaný, se jen tak svobody nevzdá. Kdežto civilizovaný člověk má tendence tomu všemu smířeně podléhat. Svobodu dokáže ocenit jen ten, kdo jí měl. „Otrokům se o svobodě nepřísluší uvažovat.“⁶¹ Podle Petra Bláhy k tomu názoru Rousseau dochází, protože se přehlíží potíže, které vzešly z národního boje za nezávislost s individualizovanou svobodou přírodního stavu.⁶² Rousseau nesouhlasí s Pufendorfem, který říká, že když majetek přesouváme na jiného, se svobodou se to má stejně. Pro Rousseaua je svoboda posvátná a nechce ji zneužít.

O otroctví také více do hloubky pojednává v eseji *O společenské smlouvě*, kde se věnuje hlavně ideje svobody a otroctví. „Zakládáme-li právo na život a na smrt na právu otroctví a právo otroctví na právu na život a na smrt, nutně upadáme do bludného kruhu.“⁶³

⁵⁹Tamtéž s. 110

⁶⁰ Tamtéž s. 110

⁶¹ Tamtéž s. 107

⁶² HAVLÍČEK, Aleš. *Svoboda od antiky po současnost*. Ústí n. Labem: Filozofická fakulta Univerzity J. E. Purkyně, 2012. 400 s. ISBN 978-80-7414-444-8 s.149

⁶³ ROUSSEAU, J.-J. *Rozpravy*. Praha : Svoboda, 1989. 292 s. ISBN 80-205-0064-2 s. 211

Rousseau říká, že právo otroctví není platné za všech okolností, neboť je to protiprávní, ale také bezvýznamné a absurdní. Dodává, že slova jako otroctví a právo se vzájemně významově ruší. Svobodné jednání, které nám bylo dáno narozením, má vždy dva původy. První je mravní, je to vůle, určující činy a druhá je fyzická, to je ta, která činy koná.⁶⁴ Když se člověk vzdá své svobody, získá obživu od svého pána. Musí tam proběhnout obchod, kdy je svoboda prodána za obživu. Bez tohoto by byl jeho skutek brán jako nezákonný a neplatný.⁶⁵ „Vzdát se své svobody, znamená vzdát se své lidské hodnoti, svých lidských práv, a dokonce i svých povinností.“⁶⁶ Což se absolutně neslučuje s lidskou přirozeností. Kvůli tomuto novému právnímu zřízení se vytrácí přirozená svoboda, avšak objevuje se zde právní svoboda, která je pro Rousseau podstatnější a staví ji nad přirozenou svobodu, jejíž hranice tvoří síly jedince. Tím vzniká společenská smlouva, kdy jedny výhody končí a druhé začínají. Lidé si jsou rovni už co do práva, ale přesto přetrvávají nerovnosti ve schopnostech. Co získávají je svoboda občanská, která je ohraničena obecnou vůlí a dává jim právo vlastnit vše, co jim náleží. Získávají také svobodu mravní, díky níž mohou o svých životních krocích rozhodovat sami. Člověk je pánem sebe sama, „neboť popud pouhé žádosti je otroctvím, ale poslušnost zákona, který jsme si sami uložili, je svobodou.“⁶⁷ Zde hovoří o občanské svobodě, kterou srovnává s otroctvím, a staví ji nad přirozenou svobodu. Petr Bláha také říká, že jako slovo opravdového otroka vnímá finance. Je tomu tak, neboť otroci vyvyšují význam osobního příjmu. Jednak tím anonymizují společnost a za druhé dávají do pozadí percepci obavy z otročení, z něhož mají lidé paradoxně menší strach než z obchodního neúspěchu. Myslí si, že podle Rousseaua je dvojaké zdání svobody prostorem mezi zneprístupněnou přirozenou svobodou a tím, co se rozumí občanskou svobodou. Zde Rousseau dává příklad se Spartány, kteří výměnou za vykoupenou svobodu považovali existenci otroka. Na to Petr Bláha reaguje myšlenkou, že mu připadá, že novodobé prohlášení rušení společenského otroctví, směřuje k absolutizaci zotročení okolnostmi společenské degenerace.⁶⁸ Podle Rousseau lze předejít otroctví a křivdám tím, že se ve

⁶⁴ Tamtéž, s. 264

⁶⁵ Tamtéž, s. 207

⁶⁶ Tamtéž, s. 208

⁶⁷ ROUSSEAU, J.-J. *Rozpravy*. Praha : Svoboda, 1989. 292 s. ISBN 80-205-0064-2 s. 219

⁶⁸ HAVLÍČEK, Aleš. *Svoboda od antiky po současnost*. Ústí n. Labem: Filozofická fakulta Univerzity J. E. Purkyně, 2012. 400 s. ISBN 978-80-7414-444-8 s.153

společnosti budou dodržovat zákony, nařídí se postihy za možné nedodržení zákona, jenž je aktem obecné vůle a občané mu jsou podrobeni. Rousseau říká, že máme posuzovat přirozené vlohy podle svobodných národů, nikoli porobených. Protože svobodní jsou s to všechno obětovat, pro zachování své svobody.

5 JOHN STUART MILL

John Stuart Mill je druhý filozof, který je pro tuhle práci stěžejní. Je stoupencem politického osvobození ženy⁶⁹, čemuž se budu v práci posléze věnovat. Toto je důležité zmínit, protože se zajímal o práva žen a jejich svobodu v takové míře, že se jeho myšlenky dostaly do koncepce svobody. Mezi jeho známá díla patří esej *O svobodě*, *O poddanství žen* a *Utilitarismus*, v nichž právě svobodu různými způsoby rozebírá. Myslím si, že na osobnost Milla měly vliv historicky společenské události – například celkové zrušení otroctví nebo nárok na vzdělání pro děti bez nutnosti placení. Dalším z vlivů byla přísná a strohá výchova jeho otce. Domnívám se, že to byl jeden z faktorů, kvůli němuž měl pocit, že nemůže dosáhnout vlastního štěstí. John Stuart Mill žil ve století, v kterém vzkvétala urbanizace a industrializace, která narušovala tradiční společenské mezilidské vztahy. Žil také ve století, které bylo ve znamení průmyslové revoluce a výrazných změn, které způsobila. Následné změny ovlivnily společnost i politiku. Což je důvod proč tuto skutečnost zmiňuji, neboť to, jakým směrem se společnost ubírala, formovalo Millovo smýšlení. Domníval se totiž, že lidé přichází o svoji individualitu v důsledku toho, že bude utlačena většinou, což může být negativním dopadem demokracie, a z toho má Mill obavy. Více se tomu věnuji v pozdější kapitole. Mill měl svérázné názory na společnost a možná proto byl stejně kontroverzním jako Rousseau, jenž se také částečně vymykal klasickým osvícencům. Později ale většina lidí přijala jeho myšlenky, které vedly k obratu ve společnost tolerantnější a svobodnější, což bylo Millovým cílem. I Mill přirozeně prošel velkým vývojem, podobně jako společnost, v níž žil. (Jako mladistvý byl vězněn, poté byl členem parlamentu, kde byl radikálem.) Já si myslím, že jeho cílem bylo poposunout život společnosti tím správným pozitivním směrem, také se snažil přispět k rozvoji osobní svobody a lidského vědění. Požadoval, aby se o nejchudší postaral stát a

⁶⁹ DUROZOI, Gérard a André ROUSSEL. *Filozofický slovník*. Praha: EWA Edition, 1994. 352 s. ISBN 80-85764-07-5 s. 184

zajistil jim dobré podmínky k životu. Za možnou cestu z bídy pokládal vznikání výrobních družstev,⁷⁰ která pro společnost mohla být prospěšná, s čímž souhlasím, neboť výrobní družstva dala práci velkému počtu lidí. Svým myšlením ovlivnil mnoho osob, včetně prezidenta Tomáše Garriguea Masaryka. S Rousseauem Milla pojilo nejen liberalistické cítění, ale také mírné obavy z kapitalismu. Mill měl představu, že negativním důsledkem kapitalismu bude, za přispění podnikatelské svobody, postupně docházet k utiskování nemajetných a dělnické vrstvy. Tím by se pak stát měl stavět do role ochránce těchto křivd. Na Milla významně svým učením zapůsobil i Hume a Bentahan.⁷¹

5.1 LIBERALISMUS A MILL

O liberalismu jsem již psala v první části u Rousseaua. Ovšem Mill měl s tímto myšlenkovým směrem také dost společného, zmíním tedy pár věcí, které s Millem souvisí. Mill se řadil k oponentům konservativního myšlení a k zastáncům utilitaristické větve liberalismu. Právě utilitarismus a argumenty o všeobecném blahu bere Mill jako obhajobu liberalismu, což mu přinášelo uspokojení. Mill je považován za obhájce nejen lidské svobody, ale také liberalismu, který má podle jeho názoru uznávat sociální problémy, tzn. například práva pracujících či emancipaci žen.⁷²

V jeho eseji *O svobodě* se souhrnným filozofickým systémem zabývá dopodrobna. Dílo rozeberu v pozdější kapitole, kde nastíním, co tvoří její hlavní linii. Počátek liberalismu, jehož je Mill nejpodstatnějším představitelem, je ve Velké Británii, kde se narodil i on. Proč je mu připisována taková zásluha a význam? Když se liberalismus dostal na vrchol, měl Mill tendence vkládat do něj socialistické ideje. Sice je tím liberalismus obohacován, ale zároveň jej zatracuje k jistému poklesu na významu. Millova liberalistická filozofie řeší otázku volebního práva, jež se váže na téma rovnosti. Mám pocit, že Mises, v knize *Liberalismus*, nejdříve popisuje Milla částečně pejorativně a neodpustí si pár uštěpačných poznámek (je jím nazýván epigonem klasického liberalismu a prý se u něj pod působením jeho životní partnerky dostávají napovrch slabošské kompromisy. Také se domnívá, že

⁷⁰ Tamtéž s. 184

⁷¹ Tamtéž s. 184

⁷² BLECHA, Ivan, Břetislav HORYNA, Jan ŠTĚPÁN a Pavel ŠARADÍN. *Filosofický slovník: kolektiv autorů*. 2. roz. vyd. Olomouc, 1998. 463 s. ISBN 80-7182-064-4 s. 270

Mill je původním tvůrcem neuváženého mísení se liberálních a socialistických idejí, které následně měly za důsledek porážku liberalismu v Anglii a otřesení hojnosti jeho lidu. Poté ovšem vyzdvihuje důležitost Millovy osoby, neboť díky němu porozumíme dějinám posledních dvou generací.⁷³ Mises Milla považuje totiž za obhájce socialismu, jehož význam je v dějinách opravdu značný. John Stuart Mill na mě působí jako spojovací článek, protože stojí na pomezí klasického a moderního liberalismu, stejně tak balancuje na hraně dvou myšlenkových proudů, kterými jsou liberalismus a socialismus. Rovněž je rozporuplné, zda jeho pojetí svobody je pozitivní či negativní. Podle Františka Krejčího⁷⁴ ho lze zařadit mezi pozitivisty – zde ho pravděpodobně částečně ovlivnil Auguste Comte, avšak já se domnívám, že je na rozhraní obou dvou, na rozdíl od Berlina, který prosazuje negativní pojetí svobody. To, jak Mill definuje pojem svobody, analyzuji v další kapitole.

5.2 UTILITARISMUS A MILL

Pro Milla je hodnotnější duševní slast než ta tělesná. Říká, že: „Je lepší být nespokojený člověk než spokojený vepř; je lepší být nespokojený Sokrates než spokojený blázen.“⁷⁵

Za Millova mentora, nejen v utilitarismu, lze považovat Jeremyho Benthana, který stojí i za základy myšlenek tohoto směru. Bentham zapůsobil i na Millova otce, Jamese. Utilitarismus má na Milla zjevný vliv především v jeho nazírání na svobodu člověka a tím se tedy odlišuje od dalších filozofů. V čem se Mill dále odlišoval od svých utilitaristicky smýšlejících kolegů, byl fakt, že vyzdvihoval prioritní a nenahraditelné poslání svobody. Mill měl snahu ve svém pojetí utilitarismu sloučit důraz na svobodu jedince s důrazem na obecné blaho.

„Jestliže je totiž správné dělat to, co maximálně zvyšuje lidské potěšení, musíme znát metodu, jak sumarizovat potěšení jednotlivce. A neexistuje žádný apriorní důvod, myslet si, že by nemohlo být užitečné obětovat celé blaho jednoho člověka pro větší blaho celku.“⁷⁶ Tohle je problém politické svobody, který utilitaristé v 19. století řešili. A právě

⁷³ VON MISES, Ludwig. *Liberalismus*. Praha: Liberální institut : Centrum liberálních studií: Ekopress, 1998. 186 s. ISBN 80-86119-08-4 s. 153

⁷⁴ MILL, John Stuart. *Utilitarismus*. Praha: Vyšehrad, 2011. 182 s. ISBN 978-80-7429-140-1 s. 8

⁷⁵ MILL, John Stuart. *Utilitarismus*. Praha: Vyšehrad, 2011. 182 s. ISBN 978-80-7429-140-1 s. 48

⁷⁶ SCRUTON, Roger. *Krátké dějiny novověké filosofie: Od Descarta k Wittgensteinovi*. 2. vyd. Brno, 2005. 338 s. ISBN 80-85947-93-5 s. 256

tomuto problému se Mill věnoval. Mill měl taktéž tendence dát do pořádku očividnou chybu principu užitku, jenž nemá základy v teorii lidské přirozenosti, jež by odlišila lidi od vepřů.⁷⁷ Tato myšlenka působí absurdně, neboť ne všechny bytosti jsou morálně jednající anebo je s nimi zacházeno, jako by jimi byli. Benthan měl na Milla velký vliv, i když on sám se od tohoto vlivu chtěl někdy oprostít. Mill ani Benthan nedělali rozdíl ve slasti a štěstí, které jsou žádoucí, ale pokládali je na stejnou úroveň. Mill se domníval, že mezi požitky je rozdíl v kvalitě a zároveň si klade otázku. – „Co je standardem kvality prožitku? Odkud víme, že požitek lásky je hodnotnější než požitek z tělesného chtíče?“⁷⁸ Sic individuální svobodu, o níž se zmíním v následující kapitole, staví na nejvyšší příčce, můžeme říci, že větší hodnotu pro něj má ještě štěstí, což je spojováno právě s teorií utilitarismu.

5.3 SVOBODA

Millovu pozornost o politickou filozofii lze spatřit v jeho rozpravě *O svobodě*. Podle něj je správným krokem k vyřešení otázky politické svobody, pokud ji lidé budou pojímat negativně a budou-li brát v potaz aspekt omezení, jímž může být jedinec postihnut. Mill píše, že „pakliže štěstí spočívá v uspokojování touhy, pak politická svoboda musí spočívat ve svobodě uspokojovat touhy, to ale za předpokladu, že je hodnotou v souladu s principem užitku.“⁷⁹ Mill zavádí tzv. princip poškození, tzn., že si přeji, aby nějaké věci byly zákonem zakázané, proto, že nám neškodí fyzicky, ale morálně. Dle autora jsme „poškozování“ nevhodným chováním a utrhačnými posuňky. Potom je pojem poškození nucen dovolávat se na morální ústav, který měla substituovat idea užitku a negativní pojem svobody.⁸⁰ Přestože teorii svobody potkávalo mnoho úskalí, přežila dodnes. Pro Milla není důležitá jen negativní svoboda, ale také ta pozitivní. Její podstata tkví na principu uplatňování a rozšiřování vlastních tužeb. Teorie pozitivní svobody nám nejvíce ukazuje Millovu naivitu ve věci lidské povahy.

Svobodu otevírá v mnohých svých dílech, já se však následně zaměřím jen na esej *O svobodě*, kde lze nalézt snad nejexplicitnější vysvětlení svobody v jeho podání. Dále se

⁷⁷ Tamtéž s. 257

⁷⁸ Tamtéž s. 258

⁷⁹ Tamtéž s. 259

⁸⁰ Tamtéž s. 260

částečně o svobodě zmiňuje v knize *O poddanství žen*, u níž následně také chvíli zůstanu. Pro Milla byla právě lidská svoboda jednou z největších hodnot, kterou můžeme mít. Hodnotu lidství často spojuje s altruismem, kdy za dobro, které je zprostředkováno ostatním, nepožadují nic na oplátku. Mill má obecně trochu odlišnou vizi svobody od ostatních liberálně smýšlejících kolegů, v čemž je spatřována jistá kontroverze. Jim jde o to, aby byla chráněna svoboda jedince před vůdčím, možná až despotickým a regulujícím, státem, kdežto Mill prahl po „vysvobození lidí od moralizování, od společenských konvencí, od svazujících morálních a náboženských předsudků. Mill toužil po člověku osvobozeném od uniformity, do níž ho vtlačovaly společenské zvyky a tradice.“⁸¹

5.3.1 ESEJ *O SVOBODĚ* A POJETÍ SVOBODY

Esej *O svobodě*, jejíž inspirací byl Millovi Goethe vznikla v roce 1859. Mill zde hájí liberální pojetí svobody. Nejen Goethe, ale i Auguste Comte byl pro Milla inspirací. Dále i Comtovy myšlenky často zmiňuje a obrací se k němu. Ve své autobiografii Mill uvádí, že kniha je pro další myslitele upozorněním toho, co se stane, pakliže lidé ztratí při svých domněnkách ze zřetele cenu svobody a individuality – je patrné, že individualita jedince je pro Milla velké téma⁸², je to pro něj znak blahobytu. Tvůrčí jiskru nalézal u Alexise de Tocquevilla a jeho myšlenek. Ve své autobiografii definuje esej *O svobodě* svými slovy jako „jakousi filosofickou učebnici jednotlivé pravdy.“⁸³ Na eseji pracoval společně se svojí ženou a spojením svých duší vytvořili esenci něčeho jedinečného, co dle Millových slov přežije dlouhou dobu.

Millův důvod k napsání této eseje patrně nezjistíme, můžeme ale předpokládat, co ho přimělo, zamýšlet se nad touto problematikou. Jeho obava tkvěla v temných stránkách demokracie, které by se mohly projevit. „Neboť síla lidu se může zvrhnout v tyranii, jež neakceptuje menšiny, což znamená, že je pomalu utlačována individualita člověka, která je pro Milla důležitá. Mill to označuje termínem tyranie většiny.“⁸⁴ Jinými slovy zvýšený tlak veřejnosti působící negativně na život jedinců. Těmto jedincům jsou vnucována

⁸¹ BEDNÁŘ, Miroslav, Robert HOLMAN, Vladimír ČECHÁK a Ilona BAŽANTOVÁ, LOUŽEK, Marek, ed. *John Stuart Mill: Dvě stě let od narození*. Praha: CEP - Centrum pro ekonomiku a politiku, 2006, 116 s. ISBN 80-86547-57-4 s.22

⁸² Tamtéž s. 165

⁸³ Tamtéž s. 194.

⁸⁴ MILL, John Stuart. *O svobodě*. Praha: J. Otto, 1914. 206 s. s.10

schéματα chování a postoje. Ona zmíněná tyranie většiny vystřídala v demokratickém zřízení tyranii panovníka. Vystávají obavy ze zpochybňování uznaných a daných smýšlení a není prostor pro diskuzi. Na individualitu to má negativní dopad. Individualita je potlačována tezemi, mravy a zvyky, je zamezeno jejímu rozvoji a lidské charaktery jsou nuceny formovat se skrze vzorce a předpisy.⁸⁵ To, co brání jakémukoli individuálnímu rozvoji, nazývá Mill despotismem a může se odvolávat na cokoli, klidně i na Boha. Podle mého názoru není Mill tradicionalista, ale pasuje se do role průkopníka, má potřebu nalézat nové věci, myšlenky. Co je pro něj cenné, je originalita. Mill si myslí, že lidé by měli vynalézat nové pravdy, neboť to, co bylo pravdou kdysi, nemusí platit nyní⁸⁶, a s tímto názorem se ztotožňuji. „Pokud masivní režim individuálních práv nebude podporovat individualitu, kritické myšlení a odpor vůči argumentům přijímaným na základě autority, bude se jenom zvětšovat nebezpečí otrocké poslušnosti.“⁸⁷

Podle Milla je důležité podpořit svobodu myšlení a tisku, což je jedním ze znaků demokracie. „Kdyby veškeré lidstvo bylo jednoho mínění a pouze jediný by se odchyloval, nemělo by lidstvo k tomu většího práva uložit mu mlčení nežli on celému lidstvu, měl-li by k tomu potřebné moci.“⁸⁸ O tomto problému se zmiňuje v úvodu knihy. Z čeho měl Mill také obavy, byla vývojová stagnace a dával jí za vinu společenský úpadek. Marek Loužek o individualitě a vývoji pronesl něco, co mne zaujalo svým nadčasovým vizionářským podtextem. Říká, že evropský lid si dle Milla pochlebují, když tvrdí, že je nejpokročilejším kontinentem na světě, za odrazující vzor však mají Číňany, lid, pro nějž není téměř nic překážkou, mající mimořádné postavení. Přesto přese všechno se vývoj i u takto vzkvétajícího národa zastavil, neboť čínský edukační a politický režim bránil rozvoji individuality. Loužek dodává, že „není vyloučeno, že se Evropa stane přes svou vznešenou minulost a křesťanství druhou Čínou.“⁸⁹

⁸⁵ Tamtéž s.11

⁸⁶ BEDNÁŘ, Miroslav, Robert HOLMAN, Vladimír ČECHÁK a Ilona BAŽANTOVÁ, LOUŽEK, Marek, ed. *John Stuart Mill: Dvě stě let od narození*. Praha: CEP - Centrum pro ekonomiku a politiku, 2006, 116 s. ISBN 80-86547-57-4 s. 36

⁸⁷ SHAPIRO, Ian. *Morální základy politiky*. Praha: Karolinum, 2018. 259 s. ISBN 978-80-246-3924-6 s.61

⁸⁸ MILL, John Stuart. *O svobodě*. Praha: J. Otto, 1914. 206 s. s.29

⁸⁹ BEDNÁŘ, Miroslav, Robert HOLMAN, Vladimír ČECHÁK a Ilona BAŽANTOVÁ, LOUŽEK, Marek, ed. *John Stuart Mill: Dvě stě let od narození*. Praha: CEP - Centrum pro ekonomiku a politiku, 2006, 116 s. ISBN 80-86547-57-4 s. 37

Mill svoji útlou knihu rozdělil do pěti částí. Každá část se týká jiného tématu, ale jedno mají společné – svobodu. Individualita, autorita, svoboda myšlení, svoboda slova a shromažďování. To je jen namátkou pár témat, o nichž Mill hovoří, a které se ve spojitosti se svobodou v knize objevují. Na svobodu slova Mill říká, že pokud je někdo s odlišným názorem, nemá většina právo umlčet tohoto jedince, stejně je tomu i naopak.

O svobodě je Millovým zamyšlením nad tématem svobody a její problematikou, snaží se nalézt, kde jsou vytyčeny hranice svobody. Obhajoba svobody myšlení a jednání je pro něj velmi podstatná, neboť člověk dokáže hledat a nacházet vlastní štěstí pouze ve svobodném systému.⁹⁰ Mill v úvodu píše, že hlavním znakem světových dějin, převážně římských, řeckých a anglických, je oboustranný konflikt svobody a autority. V té době byla za svobodu považována ochrana proti tyranii panovníka. Mill předkládá na následujícím příkladu tehdejší situaci. Slabší členové obce byli chráněni před útoky silnějších – Mill je označuje supy. Musel vzniknout silnější dravec. Ale král supů – vládce, je ohrožoval daleko více, lid se snažil jeho moc omezit, a to Mill nazývá svobodou.⁹¹ Touto analogií nám Mill vysvětluje, proč svazovat moc autority a proč je vůbec dobré být se za větší část svobody.

Poselstvím knihy by podle Milla měla být obhajoba svobody jednotlivce. Dbá na individuální mínění a pohledy. V knize se vzájemně proplétají dvě antitetické ideové linie. Na straně jedné se nachází vypjatý individualismus, který Mill obhajuje, a díky němuž si může jedinec nezávisle tvořit svůj názor a dál podle toho utvářet svůj život. A na straně druhé je zde Millem hájen utilitaristický princip, jehož cílovou metou není maximalizace osobního uspokojení, ale aspirování o to, aby se uspokojení dostalo, k co pokud možno největšímu počtu bytostí.⁹² Ztrátou individuality se dle Milla stáváme průměrnými, ztrátu jedinečnosti a originality vnímá Mill nelibě. Mill klade důraz na to, aby stát nijak nezasahoval do soukromí jedince, jeho individuální svobody, ani za předpokladu, že ho chce chránit. „Kdyby se ujalo porozumění, že svobodný vývoj individuality je jednou z vůdčích nezbytností obecného blaha, neexistovalo by nebezpečí,

⁹⁰ Tamtéž, s.30

⁹¹ MILL, John Stuart. *O svobodě*. Praha: J. Otto, 1914. 206 s. s.6

⁹² MILL, John Stuart. *Utilitarismus*. Praha: Vyšehrad, 2011. 182 s. ISBN 978-80-7429-140-1 s. 14-15

že svoboda bude podhodnocena a uspořádání hranic mezi ní a společenskou kontrolou by nepředstavovalo žádnou mimořádnou potíž.⁹³

Námětem této eseje bude občanská, též také sociální svoboda, na což čtenáře v úvodu Mill připravuje. Znamená to, že „podstata a hranice moci, kterou může společnost oprávněně uplatňovat vůči jednotlivci.“⁹⁴ Předmětem je také dle Milla dát uzákonit zásadu, jejímž obsahem je úprava represivních prostředků společnosti vůči jednotlivci, čímž bude mít jedinec více svobody, o níž se nebude moci obávat. Liberální filosofie v podání Milla stojí na tomto primitivním principu – lidé mohou omezit svobodu druhého, ale to, co je k tomu opravňuje, je pouze sebeobrana, nic jiného jim nedává právo zasáhnout do svobod jiného. A tradiční Millova definice svobody zní takto – Jediná svoboda, která je hodna svého jména je svoboda pátrání po našem dobru, zároveň nikomu jinému v tom nebránit a také úmyslně stavět jiným do cesty překážky. Násilí může člověk proti člověku použít tehdy, chce-li odvrátit zlo.⁹⁵ Mill však podotýká, že této nauce se podřizují pouze zdraví a dospělí jedinci. Až se lidé budou schopni rozvíjet na základě svobodné a rovnoprávné diskuze, bude teprve zásada svobody fungovat. Do té doby se musí podrobit, jak uvádí Mill, například Karlu Velikému.⁹⁶ Mill hovoří o třech zásadách – užitečnost, které se svobodou spojuje. Svoboda myšlení a cítění (svoboda názoru a projevu); svoboda ve volbě povolání a svoboda mít právo se shromažďovat. Pokud nejsou zmíněné zásady dodržovány, Mill považuje společnost za nesvobodnou. Lidem se dostává těchto výsad, práv, ale za podmínky, že tím ostatním nezpůsobují příkoří.⁹⁷ V opačném případě by je postihl spravedlivý trest. Výjimkou není ani trest smrti, pro nějž je v krajních situacích i Mill. Mill v druhé kapitole více hovoří o svobodě myšlení. Říká, že není možné oddělovat svobodu myšlení od svobody psaní či mluvení. Mill prosazuje volné žití, domnívá se, že je to pro lidstvo daleko prospěšnější – pojďme žít tak, jak chceme, a ne jak je nám nařízeno, říká.

⁹³ BEDNÁŘ, Miroslav, Robert HOLMAN, Vladimír ČECHÁK a Ilona BAŽANTOVÁ, LOUŽEK, Marek, ed. *John Stuart Mill: Dvě stě let od narození*. Praha: CEP - Centrum pro ekonomiku a politiku, 2006, 116 s. ISBN 80-86547-57-4 s.17

⁹⁴ MILL, John Stuart. *O svobodě*. Praha: J. Otto, 1914. 206 s. s.5

⁹⁵ Tamtéž s. 18

⁹⁶ Tamtéž s. 20

⁹⁷ Tamtéž s. 22-23

Ve druhé kapitole se objevuje také kritika jakékoli moci. Doslova jí opovrhne, nezdá se mu dobrá, i když by mohla být ku prospěchu lidu. Jedinec by měl být chráněn před ostatními, a to i před zásahy státu, byť pouze omezeně. Pavel Polanský v knize *Svoboda od antiky po současnost*, říká, že v otázce svobody role státu spočívá v zajištění, aby nebyl narušen můj prostor a potrestat ty, kteří můj osobní svobodný prostor narušují.⁹⁸ V úvodu jsem nastínila, že je Milla těžké přiřadit buď k pozitivní nebo negativní odnoži svobody, teď se k tomu krátce vrátím. V principu negativní svobody jedinec smí konat cokoli chce, aniž by do toho stát či kdokoli jiný zasahoval, disponuje totiž svobodnou vůlí. Tzn. že člověk je svobodný jako samosprávný jednatel za předpokladu, že vykonává nejvyšší řízení nad svým životem. Pozitivní koncept svobody je dle Milla vypočten u člověka jako seberozvoj nebo seberealizace. S tím dává do kontextu svobodu, jež je pro každého člověka nezbytným předpokladem pro morální, intelektuální a kulturní vývoj. Tím, co ohrožuje podle Milla individuální svobodu je národovectví, industrialismus, a částečně i demokracie, neboť ta jako vláda většiny funguje na principu rovnosti, což je na úkor svobody. Mill se tedy domnívá, že není možné, aby demokracie zaručila práva jednotlivce. Svobodu chápal Mill podle Heywooda takto, „pozitivní a konstruktivní sílu, která umožňuje jedincům řídit své osudy, životy a získat autonomii neboli dosáhnout seberealizace.“⁹⁹ Mill se domnívá, že pro zachování dobrého duševního stavu lidstva je zapotřebí svoboda mínění. To, jak se svoboda mínění projevuje, promítl do 4 důvodů, v nichž zkoumá jejich pravdivost.¹⁰⁰ Z toho vyplývá, že svoboda mínění může vzkvétat jedině ve svobodné zemi, kde lidé nejsou utlačováni despotií zvyku. Mill tvrdí, že pokud je potlačen nějaký názor, může se ukázat pravdivým, nebo může být pravdivý jen částečně. Pokud je názor, který bude ve výsledku správný, potlačen, přichází se o možnost zjistit pravdu, není ovšem jistota, že mínění, které se nechalo potlačit, nebylo správné.

Ve čtvrté kapitole se zabývá hranicemi svobodného rozhodování a také tím, co znamená svobodná volba a kdy je možné do ní zasáhnout. Myslím si, že je možné zde najít další paralelu s Rousseauem a jeho teorií společenské smlouvy, což následně vysvětlím. Ačkoli

⁹⁸ HAVLÍČEK, Aleš. *Svoboda od antiky po současnost*. Ústí n. Labem: Filozofická fakulta Univerzity J. E. Purkyně, 2012. 400 s. ISBN 978-80-7414-444-8 s.276

⁹⁹ HEYWOOD, Andrew. *Politické ideologie*. Praha: Victoria Publishing, 1994. 293 s. ISBN 80-85865-10-6 s. 46.

¹⁰⁰ MILL, John Stuart. *O svobodě*. Praha: J. Otto, 1914. 206 s. s.90

se sice Mill k teorii staví odmítavě, tak se na druhou stranu domnívá, že člověk, jenž žije ve společnosti, disponuje benefity ochrany, které mu jsou společností udělovány. Podle Milla se tím jedinec zavazuje dluhem, jsou jím myšlena pravidla jednání oproti dalším lidem ve společnosti. Společnost má právo svobodně zasáhnout vůči jedinci. Pokud chování některého jedince škodí jiným a neblaze se dotýká jejich zájmů, má společnost svobodné právo tomu učinit přítrž a zasáhnout proti jedinci. Mill se zmiňuje také o celkem aktuálních tématech i v dnešní době, jeho kritika nesvobody se snáší na prohibici ve Spojených státech amerických. Pro Milla to je velké omezení svobody, i když na to můžeme nahlížet z hlediska pozitivní svobody. Protože konzumace alkoholu není dobrá pro lidi. Téma pozitivní a negativní svobody více rozeberu v kapitole o Berlinovi.

V poslední páté kapitole můžeme zaznamenat zmínku o svobodě vzdělání. Na co si Mill trochu stěžuje, je škrobenost obyvatel Anglie. Přišlo mu, že nebyli schopni přijímat více názorů než jen ty, které byly obecně platné. Tím poukazuje na fakt, že do téže společnosti nemohou přicházet svobodně uvažující lidé, ale ti, kteří budou porobení a subalterní vůči společnosti.

5.3.2 DALŠÍ DÍLO POJEDNÁVAJÍCÍ O SVOBODĚ

Dalším dílem, ve kterém se věnoval tématu svobody, je kniha *Poddanství žen*, v němž se staví do role obhájce rovnoprávnosti žen. Věnoval se tomu velmi urputně, nakonec se jeho snaha o zlepšování práv a svobod stala známou až se zahrnula do jeho konceptu svobody. Proto si myslím, že je důležité se o tom zmínit. Není to stěžejní kniha této práce, a tak se zde o ní zmíním jen okrajově.

Myšlenka knihy je postavena na minimálních právech žen v Anglii a Mill má potřebu to změnit. „Ačkoli nemáme v Anglii jako ve Spojených státech pravidelných schůzí a organisované strany pro zastávání práv žen, jest tu přece četná a činná společnost, zařízená a vedená ženami, pro mnohem užší předmět, totiž pro dosažení politické svobody.“¹⁰¹ Reflektuje historické dopady, které se odrážejí na současné situaci ve vztahu k ženám a jejím právům. Sám Mill vnímá, že tato jejich pozice vyvěrá z toho, že k tomu byly vychovávány, nebyla jim nechána svoboda. Zachází do krajností, kdy říká, že to,

¹⁰¹ MILL, John Stuart. *Poddanství žen*. Praha. 1890. 176 s. s. 24

kde se nacházely, se označovalo otroctvím. Což vnímá jako přežitek doby, nejen otroctví, ale také nerovnost pohlaví. Přijde mi, že zde Mill hodně vychází z tradičního práva silnějšího a z fyzické převahy mužů. Domnívá se, že názory lidí na roli muž – žena pramení z přijatého, byť ne zcela korektního obyčeje. Hodně v knize řeší i otázku manželství. „Od těch dob, co otroctví černochů bylo zrušeno, manželství jest to jediným případem, kde lidská bytost každou schopností plně obdařená, jest vydána na milost a nemilost jiné lidské bytosti v té naději, že tato bytost druhá bude užívati své moci jen ku blahu osoby jí poddané. Manželství jest jediným skutečným nevolnictvím, zákonem uznaným. Není už žádných jiných zákonných otroků, vyjma paní každého domu.“¹⁰²

V knize Mill zmiňuje důležitost absolutní svobody, ale podle mého názoru by svoboda měla být částečně omezena, neboť absolutní svoboda vede nevyhnutelně k chaosu. Člověk může prožít v životě velké dobro, má-li individuální svobodu a možnost výběru života, toť Millův názor. On sám si za tím tvrdě šel a byl i potrestán žalářem, když šířil propagační materiály o antikoncepci. V době, v níž žil, nebyl „buřičský“ charakter tolerován, přesto se nevzdal a bojoval dál. I v této knize se snaží o svobodomyšlnější a liberálnější společnost k jednotlivým potřebám obyvatel. Stejně jako kniha *O svobodě*, je i tato psána ve spolupráci s Millovou ženou, jež si velmi vážil. Poskytovala mu řešerše a doplňovala jeho myšlenky. Naznačila jsem, že v knize *O svobodě*, v první části pohrdá veškerou mocí, domnívám se, že zde na to navazuje, když říká, že „ale ani v záležitostech rodinných ani ve státních není moc náhradou za ztracenou svobodu.“¹⁰³ Na druhou stranu ale tvrdí, že „kde nelze doufati ve svobodu nýbrž jen v moc, tam stává se moc největším předmětem lidské touhy.“¹⁰⁴ Z čehož podle mě vyplývá, že pokud se člověk cítí nesvoboden, je moc to poslední, v co může věřit.

6 ISAIAH BERLIN

Poslední autor, kterým se budu zabývat je Isaiah Berlin. Co má společné s předchozími dvěma autory? Je to především jeho zájem o svobodu a liberalismus, proto právem uzavírá trojlístek filozofů. V této části práce se zaměřím na jeho neznámější díla, a to eseje

¹⁰² Tamtéž s. 134

¹⁰³ Tamtéž s. 64

¹⁰⁴ Tamtéž s. 164

Dva pojmy svobody v knize *Čtyři eseje o svobodě*. Na konci se podívám, co Berlin kritizuje u Johna Stuarta Milla, a také co ostatní myslitelé vytýkají samotnému Berlinovi. Na toto téma bylo již mnoho řečeno a napsáno, je dosti možné, že zde nebude nic originálního a nového, ale pro mě to má velký význam.

Dílo Berlina se tvrdě vymezuje vůči nástupu socialismu a komunismu a Berlin má snahu vytvořit koncept, jenž by dělal zásadní rozdíl mezi skutečností a postoji, které přispívají k restrikci svobody.¹⁰⁵ Berlin byl hodně ovlivněn nejen britským idealismem, ale také Kantem, který poprvé použil termín pozitivní a negativní svobody, který právě Berlin dále rozpracoval.¹⁰⁶ Berlin též považuje Kanta za představitele pozitivní svobody. Je uznávaný pro svou antiautoritářskou politickou filozofii a kritiku totalitních doktrín¹⁰⁷, zmiňuji to, protože Berlin se obával dopadu pozitivní svobody. Obavy, které měl, rozeberu v další podkapitole. Cílem Berlina je „obhajování individualismu a pluralismu oproti kolektivismu, holismu a racionální metafyzice.“¹⁰⁸

4 ESEJE O SVOBODĚ

Berlin v úvodu předesílá, že bude hovořit o svobodě jednotlivce a jeho různých aspektech. První esej, která jako jediná vyšla knižně, si všímá meandrů svobody jednotlivce a ideologických zápasů. Další tři eseje jsou již původem přednášky. Druhá esej se zabývá svobodou a jejím smyslem, o němž se již vyjádřili jiní myslitelé, třetí řeší již zmíněný koncept pozitivní a negativní svobody. Právě této eseji se budu primárně věnovat. Čtvrtá esej je ideálem svobody jednotlivce v podání Johna Stuarta Milla.¹⁰⁹ Na kritiku svých děl nazírá s respektem, námitky svých kolegů dokonce považuje za podstatné a patřičné, a tuto kritiku považuje za seriózní. Velmi mi u Berlina imponuje, že dokáže uznat svoji chybu a říci nahlas, že se mýlil. Berlin rozděluje 4 hlavní body své kritiky. Prvním je determinismus, za druhý bod považuje hodnotící soudy, třetím bodem

¹⁰⁵ HAVLÍČEK, Aleš. *Svoboda od antiky po současnost*. Ústí n. Labem: Filozofická fakulta Univerzity J. E. Purkyně, 2012. 400 s. ISBN 978-80-7414-444-8 s. 336

¹⁰⁶ Isaiah Berlin. *Stanford Encyclopedia of Philosophy* [online]. 2004 [cit. 2019-06-14]. Dostupné z: <https://plato.stanford.edu/entries/berlin>

¹⁰⁷ Ideas. *Isaiah Berlin* [online]. [cit. 2019-06-14]. Dostupné z: http://www.isaiahberlin.org/en/isaiah_berlin/4

¹⁰⁸ HAVLÍČEK, Aleš. *Svoboda od antiky po současnost*. Ústí n. Labem: Filozofická fakulta Univerzity J. E. Purkyně, 2012. 400 s. ISBN 978-80-7414-444-8 s. 353

¹⁰⁹ BERLIN, Isaiah. *Čtyři eseje o svobodě*. Prostor, 1999, 332 s. ISBN 80-7260-004-4 s. 11

jeho kritiky je otázka, zda je nutné oddělovat pozitivní a negativní svobodu, a posledním kouskem do skládačky je monismus.¹¹⁰

6.1 DVA POJMY SVOBODY

Jak již název napovídá, budu se nyní zabývat Berlinovou esejí *Dva pojmy svobody* z roku 1895, jež byla původně přednáškou. Podíváme se na analýzu dvou typů svobod. Tato esej je snad rozporuplnější než autor sám. Sklidil bouřlivé reakce, a to jak kritiky, tak posléze i uznání. Také podnět k dalšímu uvažování a vytváření alternativních pojetí a v neposlední řadě také výsostné právo v politické filozofii. Svobodu lze podle Berlina rozdělit do dvou skupin. Berlin říká, že když je člověk nucen, je tím zbavován svobody, ale táže se, svobody od čeho? Svoboda je pro Berlina pojem, který se dá interpretovat mnohými způsoby. Propustnost jeho významu dává lidem podnět k mnohým diskuzím. Pro Berlina je však podstatné zakotvit u dvou pojetí svobody. Domnívá se, že to není jen otázkou minulosti či přítomnosti, ale že se to bude dotýkat i budoucnosti. U obou dvou typů si klade otázky, které uvedu později. A sám tvrdí, že byť se liší, odpovědi na ně se mohou přesahovat. Nyní se podívám na podrobné dělení. Podle Berlina může být člověk svobodný i ve světě, kde vládne totalitářský režim, za předpokladu, že diktátor nezasahuje do jeho svobody.

6.1.1 NEGATIVNÍ SVOBODA

Negativní svobodu spojuje Berlin s liberální tradicí, která si nárokuje postoj, jenž v poli působnosti omezuje působení státu.¹¹¹ Berlin uvádí, že jsme vázáni vnějšími překážkami fyzického či právního jednání za přičinění lidského elementu, ať už se jedná o lidi samotné, nebo je konáno skrze rozličné instituce.

Toto pojetí svobody se podle Berlina často označuje jako svoboda „od,“ svoboda od něčeho, co na nás působí. Základní idea tedy tkví v tom, že by měla existovat zóna, do níž nelze zasahovat, a velikost této oblasti je měřítkem svobody, proto to Berlin označuje jako svobodu od něčeho. Zakročí-li se do autonomní domény člověka, zasáhne se tím

¹¹⁰ Tamtéž s. 12

¹¹¹ HAVLÍČEK, Aleš. *Svoboda od antiky po současnost*. Ústí n. Labem: Filozofická fakulta Univerzity J. E. Purkyně, 2012. 400 s. ISBN 978-80-7414-444-8 s. 338

jeho svoboda. V negativní svobodě jde o to, kde jsou hranice soukromé sféry jednotlivce, za něž není dovoleno jít.

Lze říci, že člověk je svobodný v tom smyslu, že je mu dovoleno konat to, co chce, aniž by mu bylo někým a něčím bráněno. Pokud je mi však někým bráněno v konání toho, co chci, je logicky zřejmé, že nemůžeme o svobodě hovořit. Pakliže je jedincův prostor omezován druhými na určité minimum, může se tvrdit, že jedinec byl donucen, Berlin říká, až ztotočen. Má to ovšem své ale. Berlin k tomu dodává, že aby se mohlo hovořit o donucování, muselo by se jednat o vědomé vměšování někoho jiného, v místě, kde by mohl jinak svobodně konat. Při tomto pojetí svobody nesmí nikdo vstoupit do mého prostoru, ani jinak zasahovat, druzí lidé, ale i státní orgány, pokud jim to výslovně nedovolí. Berlin říká, že neschopnost, kdy člověk nemůže dosáhnout cíle, nepovažuje za defekt svobody, ani pokud je zapříčiněna bídou či nedostatkem vrozeného umu.: „Kdyby má chudoba byla nemocí, která mi brání koupit si chleba, zaplatit si cestu kolem světa nebo obhájit svá práva, tak jako mi chromost brání v běhu, pak by tuto nemohoucnost nebylo možné přirozeně označit za nedostatek svobody, tím méně svobody politické“¹¹² Já si myslím, že to dosti sporné. Určit správnost toho, jestli jsme tak neschopní, nebo do jaké míry mi druzí brání v dosažení mých cílů.

Nejprve se Berlin táže, jaký negativní význam hraje úlohu při odpovědi na otázku: „Kde leží oblast, v níž subjekt – osoba nebo skupina osob – má nebo měl by mít možnost činit? Co umí, nebo být, čím umí, bez zasahování ze strany ostatních?“¹¹³

Jedním ze základních rysů negativní svobody je dle Berlina možnost volby. V knize píše, že: „Zprvu by se mohlo zdát, že svobodu zajistí možnost zvolit si alespoň mezi dvěma alternativami. Nicméně ne všechna rozhodnutí jsou stejně svobodná, jsou-li vůbec. Pokud například v totalitním státě zradím přítele pod hrozbu smrti, mohu opodstatněně říci, že jsem nejednal svobodně. Pouhá existence alternativ proto nestačí k tomu, aby mé jednání bylo možné pokládat za svobodné.“¹¹⁴ Nejen Berlin, ale i klasičtí liberální filozofové byli zastánci negativního pojetí svobody. Zároveň si je Berlin vědom, že není možné být zastáncem absolutní negativní svobody, protože logicky vyplývá, že pokud jedni budou

¹¹² BERLIN, Isaiaha. *Čtyři eseje o svobodě*. Prostor, 1999, 332 s. ISBN 80-7260-004-4 s. 219

¹¹³ Tamtéž s. 218

¹¹⁴ Tamtéž s. 229

mít volnost, druzí budou chtít nechtít omezení, vždy budou alespoň částečně, chováním zasaženi druzí.

Stát zde hraje roli tzv. nočního hlídače, který dohlíží na to, zda jsou dodržovány meze mezi oblastmi soukromého života a veřejné správní moci, které by regulovali míru našeho nezasahování, protože absolutní svoboda by způsobila destrukci společnosti. Tyto hranice nás uchrání od chaosu. „Přirozené svobody vedly ke společenskému chaosu, v němž by nebyly uspokojovány minimální lidské potřeby, anebo by svobody slabších byly potlačeny silnými“¹¹⁵ K omezení svobody tedy podle Berlina docházet musí, ale jinak omezování vnímá jako špatné, a rád by zachoval alespoň minimální část svobody jedince, která by měla zůstat nenarušena. Negativní vnímání svobody vede k tendenci omezovat roli státu v ekonomice a životě společnosti.¹¹⁶

Pro Berlina v tomto pojetí svobody není důležité politické zřízení, neboť demokracie může ponechat méně svobody občanovi než třeba liberální despotismus. Je to způsobeno tím, že v této svobodě nejde o zdroje, ale o oblast kontroly. Berlin si uvědomuje, že i negativní svoboda v sobě může ukrývat nebezpečí. Říká, že už se jednou projevila během neomezeného laissez-faire.

6.1.2 POZITIVNÍ SVOBODA

Kořeny tohoto pojetí lze nalézt v teorii o autonomii, seberealizaci nebo také sebevládě. Pozitivní svoboda se také označuje jako svoboda „k“, která se uvádí jako svoboda, jenž je svázána vnějšími zábranami, mezi něž by se mohla zařadit například závislost, strach apod. Je to autonomie, kterou lze narušit vnitřně i zevnějšku. Označení „k“ se používá, protože člověk, již rozhodnutí nečiní autonomně, ale přestupuje do sféry konání, kdy realizuje své cíle je pánem sebe sama.

Berlin pozitivní svobodu definuje těmito slovy: „Chci, aby můj život a moje rozhodnutí závisela na mně samotném, nikoliv na vnějších silách jakéhokoliv druhu. Chci být nástrojem svých vlastních aktů vůle, nikoli druhých lidí. Chci být subjektem, nikoli objektem; tedy přejí si jednat na základě důvodů, vědomých účelů, které jsou mé vlastní,

¹¹⁵ Tamtéž s. 21

¹¹⁶ HLOUŠEK, Vít a Lubomír KOPEČEK. *Demokracie: Teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie*. Mezinárodní politologický ústav, 2007. 379 s. ISBN 80-210-3195-6 s. 57.

nikoli na základě příčin, které na mne působí z vnějšku. Chci být někdo, nikoliv nikdo: činitel, který se rozhoduje a ne ten, o němž se rozhoduje, který řídí sám sebe, a ne ten, který je řízen vnější přírodou nebo ostatními lidmi, jako by byl pouhou věcí, zvířetem nebo otrokem neschopným hrát lidskou roli, tj. neschopným vymýšlet vlastní cíle a politiku a také je uskutečňovat“¹¹⁷

Cíle jsou pro Berlina i základem tohoto pojetí svobody, přičemž musí být správné jak racionálně, tak objektivně, poté budou i společné všem. Jedinec prostřednictvím této svobody může dělat co chce, neboť nevnímá motivy vlastního rozhodnutí, jako ochromující a omezující. Tyto motivy, které jsou svobodné vznikly dobře promyšleným závěrem. Význam pozitivní svobody baží po odpovědi na otázku: „Co nebo kdo je zdrojem kontroly nebo zasahování, které může stanovit, aby někdo činil spíše to než ono, byl spíše tím, než oním?“¹¹⁸ Pro lepší porozumění uvedeme příklad pozitivní svobody, jedná se například o to, kdy nemám dostatečnou disciplínu vystudovat školu, nebo když mě strach svazuje například při řízení auta. Berlin se domnívá, že pozitivní svoboda je založena na monismu – princip toho tkví v uvědomění, že existuje společné dobro, a podle mě celkem naivní názor, že lze objevit unikátní a správný způsob žití pro všechny. Protikladem toho je pak pluralismus.

Berlin pozitivnímu pojetí svobody nepřišel na chuť a stavěl se k němu odmítavě. Viděl v něm možnou hrozbu ovládnání druhých lidí pod záminkou osvobození a hájení autoritativních režimů. Možným řešením pro jeho obavu z této hrozby může být rozdělení lidské bytosti na dvě já. Swift říká, že tuhle myšlenku už rozvinul Kant. První já se označuje jako vyšší já, je vnitřní, morální a skutečné, je transcendentální. Druhé se označuje jako nižší já, které je iracionální, empirické a emocionální. A autonomií je zde rozuměno to, když se vyšší já rozhodne podmanit si nižší. Adam Swift tento fakt krásně znázorňuje na příkladu. Pokud se člověk cítí rozpolceně, kvůli tomu, že chce spát s partnerkou svého nejlepšího přítele, ozvalo se jeho vyšší já, tedy vnitřní hlas, který mu našeptává, že to dělat nemá. Pokud se dotyčný rozhodl, že ho neposlechne, mohlo se stát, že se cítil méně svobodný, než kdyby udělal to, co mu našeptával.¹¹⁹ Nebezpečí se skrývá

¹¹⁷ BERLIN, Isaiaha. *Čtyři eseje o svobodě*. Prostor, 1999, 332 s. ISBN 80-7260-004-4 s. 230

¹¹⁸ Tamtéž, s. 218

¹¹⁹ SWIFT, Adam. *Politická filozofie*. Praha: Portál, 2005. 190 s. ISBN 80-7178-859-7 s. 66

v tom, že místo našeho svědomí nám bude něco nařizovat stát pod maskou toho, že mu jde o dobro člověka a jeho svobodu a že on je tím, kdo mé vyšší já zná lépe. „Možná to vypadá, jako bych omezoval tvou svobodu, ale ve skutečnosti to tak není. Naopak, když tě přiměji, abys udělal to, co chce tvé skutečné já, učiním tě svobodnějším.“¹²⁰

6.1.3 SROVNÁNÍ DVOU POHLEDŮ

Pozitivní svoboda se může s tou negativní tlouci a stát v tom může hrát dost velkou roli, pakliže snaha státu o dosažení pozitivní svobody u obyvatel státu, přispívá k oslabení svobody negativní. Myslím si, že to lze nejlépe ilustrovat na příkladu s alkoholem. Pro příslušníky společnosti je dobré omezení alkoholu, ale zakáže-li vláda alkohol, je to narušení negativní svobody. Je zřejmé, že tyto dvě pojetí stojí proti sobě.: „Nejde tu o dva různé výklady jediného pojmu, nýbrž o dva velice protichůdné a nesmiřitelné postoje k cílům života.“¹²¹ Tot' Berlinova slova, která to potvrzují. Těmi postoji, o nichž hovoří je monismus, který směřuje k pozitivnímu pojetí a pluralismus, z něž vychází negativní svoboda. Berlin píše, že mezi demokratickou vládou a svobodou jedince nemusí být souvislost „Kdo mi vládne?“ „Nakolik mi vláda zasahuje do života?“ Berlin srovnává tyto dvě otázky, říká, že odpovědi na ně se liší a v té rozdílnosti je patrný rozpor mezi pojmem pozitivní a negativní svobody.¹²² Liberalismus by měl podle Berlina stát na negativním pojetí svobody, díky čemuž by byl s to, ubránit se v nebezpečí, jenž se pojí s pozitivní svobodou, a která jsem zmínila výše.

Svoboda nezasahování se pojí s negativním pojetí a svoboda, kdy jsem sám svým pánem, zase s pozitivním pojetí svobody. Může se zdát, že se jedná o totéž, distinkce tu na první pohled není znatelná, rozdíly se stírají. Sám Berlin připouští, že se oba výrazy jeví totožně. Podle Berlina nejsou od sebe moc vzdáleny, v historii se vyvíjely odlišným směrem, ale v průběhu tohoto růstu se dostaly do vzájemného konfliktu.¹²³

¹²⁰ SWIFT, Adam. *Politická filozofie*. Praha: Portál, 2005. 190 s. ISBN 80-7178-859-7 s. 67

¹²¹ BERLIN, Isaiah. *Čtyři eseje o svobodě*. Prostor, 1999, 332 s. ISBN 80-7260-004-4 s. 273

¹²² Tamtéž s. 228-229

¹²³ Tamtéž s. 231

6.2 BERLINOVA KRITIKA MILLA

Berlin kritizuje Milla v esejích *Dva pojmy svobody* a *John Stuart Mill a životní cíle*. V jeho pracích jde znát, že k Millovi chová úctu, přesto našel pár nesrovnalostí. V práci zmíním jen pár bodů Berlinovy kritiky. Berlinova kritika Millova díla se týkala představy, že v prostředí, které nemá nic společného s liberalismem, se nemůže zrodit nová myšlenka a lidské vlohy nemohou být rozvinuty. Pro Berlina je Millovo tvrzení bezdůvodné a tendenční, které se týká ochrany prostoru pro nenucenost, jedinečnost.

Berlin v této souvislosti zmiňuje Jamese Stephena, který taktéž kritizuje Milla v knize *Volnost, rovnost, bratrství*. Stephen říká, že „integrita, láska k pravdě a zanícený individualismus se rozrůstajíc přinejmenším stejně často ve stroze ukázněných komunitách, kterými byli například kalvinistická společenství ve Skotsku či Nové Anglii. Tím se zpochybňuje argument o tom, že svobodomyšlnost ducha společnosti je základní podmínka pro vývoj lidstva.“¹²⁴

Berlin také kritizuje dělení činností člověka na sféru individuální a tu, která se nějakým způsobem dotýká společnosti.¹²⁵ Podle něj člověk dojde vždy k závěru, že činy vycházející od jednotlivce jsou v důsledku spojeny se společenským blahem. Berlin přímo píše, že „společenské a individuální aspekty člověka často v praxi navzájem není možné rozmotat.“¹²⁶ I ostatní kritici se podle Berlina domnívají, že je velmi komplikované vymezit hranici soukromé a veřejné sféry, v podstatě se dá říct, že cokoli člověk udělá, může vést k frustraci druhých. Berlin píše, že „Millovi kritici upozorňují, že všechno, co činím, může mít důsledky, které poškodí druhé lidi.“¹²⁷

6.3 KRITIKA BERLINA

Kritiky se na Berlinovu hlavu sneslo více. On sám konstruktivní a opodstatněnou kritiku uznal a přijal. Myslitelů kritizujících některé body jeho práce bylo opravdu nespočet, já však uvedu dva, které považuji za nejzajímavější, a uvedu také důvod. Prvním je Gerald MacCallum, americký filozof. Podle jeho názoru není vůbec nutné svobodu nějak

¹²⁴ Tamtéž s. 227

¹²⁵ HAVLÍČEK, Aleš. *Svoboda od antiky po současnost*. Ústí n. Labem: Filozofická fakulta Univerzity J. E. Purkyně, 2012. 400 s. ISBN 978-80-7414-444-8 s. 279

¹²⁶ BERLIN, Isaiah. *Čtyři eseje o svobodě*. Prostor, 1999, 332 s. ISBN 80-7260-004-4 s. 304

¹²⁷ Tamtéž s. 259

rozdělovat na negativní a pozitivní. Je jen jedna svoboda, která v sobě nese oba aspekty. Líbí se mi, jak MacCallum dokázal svobodu definovat v rámci jednoho konceptu. Předložím příklad, na němž to je lépe patrné. Člověk má svobodu vyznání. V tomto je svobodou „od“ rozuměno to, že stát mi říká, jaké vyznání má zvolit, a zároveň svobodou „k“ je tu myšleno, k jakému se sám rozhodnu.¹²⁸ Myslí si, že Berlin klasifikoval svobodu zbytečně, ale také, že jeho teorie svobody přispívá k deformaci vizí o svobodě.¹²⁹ MacCallum proto své pojetí nazývá triadickým vztahem, kde jsou tři proměnné – subjekt, omezení a účel. Ternární relací můžeme subjekt označit jako X, který je osvobozené od Y, které klade překážky, a může něco uskutečnit prostřednictvím Z.¹³⁰

Adam Swift je druhý Berlinův kritik. Podle Swifta Berlin shrnul do pozitivní svobody další tři rozdílná pojetí. Swift rozdělil svobodu podrobněji, což vytýká Berlinovi, že jeho dělení je příliš zjednodušené. Adam Swift v knize *Politická filozofie* rozšiřuje Berlinovo pojetí svobody o tři protiklady. Jedná se o tři dvojice svobod, jdoucích proti sobě. Nyní se podrobněji podívám na Swiftovo rozšíření, které mi přijde možná zbytečně rozšířené, ale o to víc zajímavé.

6.3.1 FORMÁLNÍ SVOBODA / ÚČINNÁ SVOBODA

Adam Swift toto vysvětluje na příkladu Britů, kteří chtějí vyrazit na dovolenou na Bahamy. Formální svoboda je zastoupena zákonem a podle Berlina odpovídá negativní svobodě, kdežto účinná svoboda zase pozitivnímu konceptu a je zastoupena penězi. To znamená, že všichni Britové mohou na Bahamy jet, zákon jim to v demokratickém zřízení povoluje. Ovšem jen někteří disponují touto svobodou – účinnou. „I když vám nikdo nebrání, neznamená, že můžete dělat to, co chcete.“¹³¹ Aby člověk mohl dosáhnout účinné svobody, potřebuje zdroje. „Máte-li peníze, máte právo (tj. svobodu) dělat legálně věci, které byste jinak dělat nesměli.“¹³²

¹²⁸SWIFT, Adam. *Politická filozofie*. Praha: Portál, 2005. 190 s. ISBN 80-7178-859-7 s. 59

¹²⁹HAVLÍČEK, Aleš. *Svoboda od antiky po současnost*. Ústí n. Labem: Filozofická fakulta Univerzity J. E. Purkyně, 2012. 400 s. ISBN 978-80-7414-444-8 s. 346

¹³⁰SWIFT, Adam. *Politická filozofie*. Praha: Portál, 2005. 190 s. ISBN 80-7178-859-7 s. 59

¹³¹Tamtéž s. 61

¹³²Tamtéž s. 63

6.3.2 AUTONOMNÍ SVOBODA / SVOBODA NEZASAHOVÁNÍ TZN. MOHU DĚLAT TO, CO CHCI

Tato svoboda je opět definována jako negativní. Pro Berlina však byla horší pozitivní svoboda v rámci autonomie, neboť má obavu z totalitarismu. Swift však namítá, že se lidé nemusí pozitivní svobody bát. „Spočívá-li autonomie zčásti ve schopnosti jasně myslet a vytvářet si na základě informací úsudky o tom, co chceme, potom můžeme stěží pochopit, čeho se Berlin obává a kde do hry vstupuje nebezpečí totalitarismu.“¹³³

Adam Swift popisuje, že rozdíl je v myšlence, kdy člověk může dělat to, co chce, s tím, že své činy vědomě neřídí. Vzdělanost člověka osvobozuje, a taky dodává, že autonomii rozvíjet. Má účinnou svobodu a tím pádem více příležitostí, otevírá se mu více dveří. Také je posilněna jeho autonomie, neboť díky tomu víme, které dveře otevřít, respektive do kterých vstoupit.¹³⁴

6.3.3 SVOBODA JAKO PARTICIPACE / NEÚČAST

I zde přijde na řadu rozdělení. Politická účast se může honosit pozitivní svobodou, kdežto svoboda, bez politického zasahování je svobodou negativní. „V této verzi „pozitivní svobody“ jde o to, že člověk je skutečně svobodný, může-li se účastnit politického života státu prostřednictvím kolektivní samosprávy a podílet se na tvorbě zákonů, které platí pro něj samotného.“¹³⁵ Tímto způsobem vnímal svobodu i první myslitel, který je součástí této práce, Jean-Jacques Rousseau. Spolu s autorem si položím otázku. Může být člověk svobodný, je-li ovlivňováno jeho žití zákony? Ano, existují dvě možné interpretace.

První z nich je, že zákony svobodu podporují, Adam Swift v knize uvádí příklad s vraždou. Zákony by nás na jednu stranu měli chránit, zabránit tomu, aby nám byl život násilně odejmut. Ale tím se dostáváme k tomu, že na druhou stranu zákony svobodu určitým způsobem omezují, právě oním zabitím někoho jiného. Mluvili jsme o dvou odpovědích. Ano, i druhá odpověď je kladná. Protože být autonomní znamená, že vládnu sám sobě. Jsme svobodní, neboť jsme se pro zákony sami rozhodli.¹³⁶

¹³³ Tamtéž s. 66

¹³⁴ Tamtéž s. 66

¹³⁵ Tamtéž s. 69

¹³⁶ Tamtéž s. 70

7 ZÁVĚR

Cílem bakalářské práce bylo zanalyzovat pojetí svobody u tří vybraných autorů a jejich závěrečné porovnání. K pochopení mi pomohl rozbor ideologie, kterou je liberalismus, jež je se svobodou neodmyslitelně spjat a nejenom s ní, ale i se všemi třemi autory.

Nejprve jsem se věnovala práci na obecné úrovni, kdy jsem zkoumala, co svoboda je, a jak na ni člověk může nazírat. Zjistila jsem, že svoboda je velmi komplikovaná a není snadné definovat jedno určité stanovisko. Poté jsem plynule přešla k pojmu politická svoboda, která byla úvodem do začátku mé práce. Politická svoboda má v bakalářské práci zasloužené místo, neboť se zabývám svobodou u autorů, pro které bylo politické dění zásadní.

Svoboda je dle mého velmi rozporuplná, a z odborného hlediska je na ni možné pohlížet z více úhlů pohledů. Ve své práci jsem popsala podrobně pouze tři pohledy. To mi umožnilo pozorovat a dále nahlédnout do několika dalších pojetí prostřednictvím kritiků mnou zkoumaných autorů. Jednalo se například o Adama Swifta a jeho rozšíření svobody na tři protiklady, nebo Geralda MacCalluma, který svobodu naopak shrnul do jedné se třemi proměnnými. Mojí snahou bylo pochopit tuto problematiku a dostat se do jejího jádra. Dále pochopit, co se v době, kdy mnou uvádění autoři žili, dělo. Musím konstatovat, že se mi to z mého hlediska povedlo, a to považuji za nejdůležitější.

Vybrala jsem autory, kteří sice mají stejné téma a hodnoty – svobodu, liberalismus, zrušení nevolnictví, ale svobodu jako takovou pojmají zcela odlišným způsobem. A to mi přišlo zajímavé, proto jsem se rozhodla toto více prozkoumat.

K pochopení svobody u Jean Jacques Rousseaua mi byly nápomocny jeho díla, a to především *Rozpravy*. Rozbor jeho děl mi pomohl k tomu, abych lépe pochopila jeho osobnost a některé kroky, které udělal. U jeho výkladu pojmu svoboda považuji a důležitou obecnou vůli a společenskou smlouvu.

Svobodu jsem se také snažila objasnit u Johna Stuarta Milla, zde bych vyzdvihla knihu *O svobodě*. Millovi šlo nejen ve jménu utilitarismu o co nejvíce blaha pro co nejvíce lidí, ale také byl velkým bojovníkem za práva žen.

Posledním autorem, jehož pojetí svobody jsem mohla prozkoumat, byl Isaiah Berlin a jeho esej *Dva pojmy svobody*. Myslím si, že je dobře, že jsem zvolila Berlina na konec

své práce, protože on sám se často vyjadřoval ke dvěma předchozím autorům. Berlin se domníval, že Millův koncept svobody je spíše negativní, tudíž jeho kritika zní pozitivně. „Nebyl tvůrcem ani inovátorem, neproslul objevem, nepřispěl takřka ničím významným v logice, filozofii, ekonomice ani v politickém myšlení. Avšak jeho rozpětí a jeho schopnost uplatňovat myšlenky v oblastech, kde ponesou plody, neměly sobě rovných. Nebyl originální, avšak proměnil strukturu lidského poznání své doby.“¹³⁷ A toto pojetí mne velice oslovilo.

¹³⁷ BERLIN, Isaiaha. *Čtyři eseje o svobodě*. Prostor, 1999, 332 s. ISBN 80-7260-004-4 s.320

8 POUŽITÉ ZDROJE

8.1 LITERATURA

1. BAUMAN, Zygmunt. *Svoboda*. Praha: Argo, 2003, 124 s. ISBN 80-7203-432-4.
2. BEDNÁŘ, Miroslav, Robert HOLMAN, Vladimír ČECHÁK a Ilona BAŽANTOVÁ, LOUŽEK, Marek, ed. *John Stuart Mill: Dvě stě let od narození*. Praha: CEP - Centrum pro ekonomiku a politiku, 2006, 116 s. ISBN 80-86547-57-4.
3. BERLIN, Isaiah. *Čtyři eseje o svobodě*. Prostor, 1999, 332 s. ISBN 80-7260-004-4.
4. BLECHA, Ivan, Břetislav HORYNA, Jan ŠTĚPÁN a Pavel ŠARADÍN. *Filosofický slovník: kolektiv autorů*. 2. roz. vyd. Olomouc, 1998. 463 s. ISBN 80-7182-064-4.
5. DUROZOI, Gérard a André ROUSSEL. *Filosofický slovník*. Praha: EWA Edition, 1994. 352 s. ISBN 80-85764-07-5.
6. HAVLÍČEK, Aleš. *Svoboda od antiky po současnost*. Ústí n. Labem: Filozofická fakulta Univerzity J. E. Purkyně, 2012. 400 s. ISBN 978-80-7414-444-8.
7. HEYWOOD, Andrew. *Politické ideologie*. Praha: Victoria Publishing, 1994. 293 s. ISBN 80-85865-10-6.
8. HLOUŠEK, Vít a Lubomír KOPEČEK. *Demokracie: Teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie*. Mezinárodní politologický ústav, 2007. 379 s. ISBN 80-210-3195-6.
9. RÖD, Wolfgang. *Novověká filosofie II*. Vyd. 1. Praha: Oikoymenh, 2004. 579 s. ISBN 80-7298-109-9.
10. ROUSSEAU, J.-J. *Rozpravy*. Praha: Svoboda, 1989. 292 s. ISBN 80-205-0064-2.
11. SCRUTON, Roger. *Krátké dějiny novověké filosofie*. Brno, 1999. 316 s. ISBN 80-85947-29-3.
12. SCRUTON, Roger. *Krátké dějiny novověké filosofie: Od Descarta k Wittgensteinovi*. 2. vyd. Brno, 2005. 338 s. ISBN 80-85947-93-5.
13. SHAPIRO, Ian. *Morální základy politiky*. Praha: Karolinum, 2018. 259 s. ISBN 978-80-246-3924-6.
14. SWIFT, Adam. *Politická filozofie*. Praha: Portál, 2005. 190 s. ISBN 80-7178-859-7.
15. MILL, John Stuart. *O svobodě*. Praha: J. Otto, 1914. 206 s.
16. MILL, John Stuart. *Poddanství žen*. Praha. 1890. 176 s.
17. MILL, John Stuart. *Utilitarismus*. Praha: Vyšehrad, 2011. 182 s. ISBN 978-80-7429-140-1.
18. VON MISES, Ludwig. *Liberalismus*. Praha: Liberální institut: Centrum liberálních studií: Ekopress, 1998. 186 s. ISBN 80-86119-08-4.
19. WEISCHEDEL, Wilhelm. *Skeptická etika*. Praha: Oikoymenh, 1999. 165 s. ISBN 80-86005-84-4.
20. WEISCHEDEL, Wilhelm. *Zadní schodiště filosofie*. Olomouc: Votobia, 1993. 249 s. ISBN 80-85619-36-9.

21. ZNOJ, Milan, Ján PAVLÍK, Miroslav BEDNÁŘ a Jiří CHOTAŠ, LOUŽEK, Marek a Vladimír ČECHÁK, ed. *Jean-Jacques ROUSSEAU: 230 let od úmrtí*. Praha: CEP - Centrum pro ekonomiku a politiku, 2008. 132s. ISBN 978-80-86547-70-1

8.2 INTERNETOVÉ ZDROJE

1. GIBBS, Douglas V. The Right to Swing My Arms. *Canada Free Press* [online]. August 28, 2016 [cit. 2019-05-22]. Dostupné z: <https://canadafreepress.com/article/the-right-to-swing-my-arms>
2. Platón. *Antický svět* [online]. 6. 4. 2015 [cit. 2019-05-22]. Dostupné z: <http://www.antickysvet.cz/25840n-platon>
3. Isaiah Berlin. *Stanford Encyclopedia of Philosophy* [online]. 2004 [cit. 2019-06-14]. Dostupné z: <https://plato.stanford.edu/entries/berlin>
4. Ideas. *Isaiah Berlin* [online]. [cit. 2019-06-14]. Dostupné z: http://www.isaiahberlin.org/en/isaiah_berlin/4